

Derin Tarih

DT

Mahmud
Erol
Kılıç

ŞUBAT 2019

Bir İslam Metafiziği Olarak Tasavvuf

Her din, içerisinde içtimaî ve hukukî bazı düzenlemeler barındırırsa da esas sahası metafiziktir. Metafiziği olmayan bir din olamaz. Varlık anlayışı açısından İslamın tasavvufî yorumu saf metafiziktir. Bu anlayışta mutlak tevhid vardır. Sufiler, ancak başta, ortada ve sonda, sürekli varolana ‘Var’ derler. Zât’ın sıfatlarının deveren ettiği bir ortamdır varlık âlemi. El-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir ve el-Bâtın olduğunu (Hadid 57/3) beyan eden Allah Teâla, beşinci bir keyfiyete yer bıraktı mı? İbn Arabî “Hayır” diye karşılık verir buna, “Vücûd yalnız O’nundur.”

Bütün sıkıntılar, “Ben varım” diyerek, sahiden varlık sahibi olduğumuzu zannetmekle başlar. Dolayısıyla, “Ben yokum, sadece O var” demek, sıkıntıları omuzlarımızdan atmak manasına gelir. Yap-bozların doğru tamamlanması gibi, insan kendine verilen emaneti doğru yere teslim ettiğinde sıkıntı ortadan kalkar. Buna tasavvufta “huzur hâli” denir.

Başlangıçta sadece Hakk vardı, O’nunla beraber başka bir şey yoktu. Zuhûrun henüz başlamadığı “Lâ-taayyün”; taayyüne gelmemiş, daha taşmamış olan hâle bir isim dahi verilemez. Mesela “El-Malik” diyemeyiz, zira henüz mülk yoktur. “Er-Rab” da diyemeyiz, henüz merbub yoktur. İbn Arabî, “Orada siyah da yok, beyaz da. Hastalık da yok, şifa da” der. Bu hâle ancak bir zamirle, “O” (Hû) ile işaret edilmeye çalışılır.

Taayyün-i evvel ile ilk füyuzat başlar ve diğer mertebelerden aşağıya doğru açılım olur. Epistemoloji açısından da, bu dikey inişin ters istikametinde dikey çıkış olarak, nefis-i emmareden başlamak üzere bilgilendirme söz konu-

sudur. İbn Arabî kitabına; “Bismillâhi Fâtihî'l-vücûd” (Vücûdu açan Allah'ın adıyla) diye başlar. Onun bir sözünü daha aktaralım: “Hak Teâlâ'dan, O'nun sıfatlarından başka bir şey yoktur. Hep O'nunladır, O'nandandır, O'nadır.”

Tasavvuf, “Biz Hakk'a ulaşamayız, O'na çok uzağız” anlayışına pek hoş bakmaz. İbn Arabî, “Eğer Hakk bizden bir an dahi ayrılıysaydı biz olmazdık” der. O kadar bizimle ve zuhuru o kadar kuvvetli ki, biz O'nu göremiyoruz. Gece karanlığında el fenerini yüzümüze tutan birinin yüzünü görmeyişimiz gibi. Sufiler de, “O'nun nuru aramıza perde oluyor” der. O hep var ama perdeleri kaldırıp O'nu keşfetmemiz gerekir. Bunun için söz konusu epistemolojik tecrübelerin yaşanması lazım. Ancak burada söz konusu olan, “Her şey Tanrı'dır” düşüncesi değildir. Tasavvuf, bu konuda materyalist felsefeden ayrılır. Tasavvufa göre bilgi ancak keşf ile elde edilir. Zira bilgi insanda mündemiçtir. Bu anlamda insana önemli bir mevki verilmiştir. Tecelli edilen “logos”tur. Hakk bilgisi kişide kodlanmış ancak nefsin perdeleriyle perdelenmiştir. Bu perdelerin kaldırılmasıyla “insan-ı kâmil” olma yoluna girilir. Toplumun tamamı insan-ı kâmillerden oluşsun görüşü, Campanella'nın Güneş Ülkesi'nde olduğu gibi ütöpiktir. Toplumdaki iyi-kötü dengesi, matematikteki üslû ifadeler gibi bir hesapla yaşanır. Biri, kötü birini etkilerken, insan-ı kâmil olan birçok kişiyi etkiler. İyilik, kötünden daha seri çıkarır.

TASAVVUFUN KUŞDİLİ

Varlık üzerine konuştuğumuz her şey şahadet âleminde gerçekleştiğinden, yani sınırsız bir şeyi sınırlı şartlarda anlatmaya çalıştığımızdan dolayı tasavvufun varlık dili mecaz, sembol ve işaret dilidir. Yansıtmaya dili... Buna “kuşdili” de denmiştir. Mesela Niyâzî-i Mısrî şöyle der:

*Mantıku't-Tayr'un lûgat-ı muğlâkından
söylerüz*

Herkes anlamaz bizi bizler muamma olmuşuz

Her nefis mertebesi bir vatanıdır ve her vatanında 10 menzil vardır. 3 adet yolculuk söz konusudur:

1. Seyr-i ilâllah: O'na doğru seyir.
2. Seyr-i fillah: Allah'ta seyir. O'nun sıfatlarıyla sıfatlanıp ahlakıyla ahlaklanarak beşerî, kötü vasıflardan kurtulmak.
3. Seyr-i anillah: O'nunla olmak. Bu seyir, artık yeryüzünde Tanrı'nın gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olmaktır. Bu mertebedekilere “Ricalullah” (Allah'ın adamı) denilmektedir. Bunlar ruhanî terakkiyle bilinçlilik, suur hâline ermiş kişilerdir. Telaş, acele etme ve kaygılanma, sebeplere takılanlarda olur. Allah adamları, olayların arkasındaki hikmetleri gördüklerinden, bu tür bir handikap kendilerinde bulunmaz. Su zaten akıyor, neden ona karşı kürek çekesin ki! Allah adamlarının yaptığı, rafting gibi bir şeydir. Suya ters kürek çekmez, ona karşı direnmezler. Direnenlerin kano su devrilir. O zaten “Her an bir şe'nedir” (Rahman 55/29). Dolayısıyla O'na katılıp katılmamakla, insan kendi mutluluk alanını çizmiş olur. O varlığa doğru gidilir. Bu suur hâline ulaşırsak, belki biz de var oluruz.

Makam ve mertebeler manevî ilimlerin tamamında temel noktadır. Bazı açıklamalar arasındaki farklar, konuya farklı mertebelerden bakılmasından kaynaklanır. Mertebelerin farkını bilmeyen kişi, bulunduğu mertebenin tek mertebe olduğunu zannedip herkesin mutlaka bu mertebede olması gerektiğine inanır. Tefrika ve farklılık, Muhammedî zaviyeden sonra başlar. Muhammedî zaviye, piramidin üst noktasıdır. Aşağıya inildikçe tefrika artar. Hakk'a kurbiyyet ve yakınlık, insanın kendi aslı konumudur. Kendisiyle barışık yaşadığı yer... Böyle bir insan depresyona girmez, ikili hayat yaşamaz.

Varlık bölünmez, parçalanmaz. Biz daha iyi anlaşılın diye varlığı dilde böleriz. İnsan bilinmeli ki, Rabbi bilinsin. Zira Rab doğrudan bilinemez. Allah en büyük ayetullahı, insanı bilinmek için göndermiştir. Âlemin sadrolduğu insan Resulullah'tır (sas).

Diğer insan-ı kâmiller vekâleten kâmilidir. Asaleten insan-ı kâmil, Resulullah'tır. Tasavvufa göre Resulullah'ın tafsilatı âlemi meydana getirir; zerreler halinde, Resulullah her yerde temaşa edilmektedir. İnsana duyulan muhabbete de aşk-ı Muhammedî denir. Zübde-i âlem, akl-ı evvel ve akl-ı küllî olan Resulullah'tır. Akl-ı evvel ile olan ittisal salâvat getirerek olur. Salâvat sadece dil ile getirilen değil, küllî bir ittistirdir.

Makam ve mertebeler filhakika yoktur, tek bir hakikat vardır. İnsan, arka arkaya sıralanmış 7 insandan müteşekkildir. Kendisinde 7 katlı beden, 7 katlı boyut bulunur. 7 boyutlu insanın hangisinin öne çıkacağı meselesi insanın cehdiyle alakalıdır ve bu 7 makam, hiçbir makamın olmadığı yere ulaşma noktasında vasıta olurlar. İkiliğin kalkmasında esas teşkil ederler.

İnsanların mertebeleri birbirinden farklıdır. Huzura gelip İslamı soran, cenneti isteyen kişilere Peygamber Efendimiz'in farklı cevaplar vermesi bunun delilidir. Bu, dinin farklı boyutlarda yaşandığını gösterir. Fakat bunların hepsi kardeşdir; bir yatay, bir de dikey boyutu vardır. Dikey boyutun içinde de bazı katmanlar var ve tasavvuf bunların içindedir. Hakikati arayış yataydır, onu bulduktan sonrası ise dikeydir. Bu arayış, maden aramaya benzer. Bulana kadar yatay şekilde arar, bulduktan sonra da onu dikey biçimde çıkarırsınız. Beşerî istidatların farklılığı dinde farklı mertebelerin olmasını gerektirir. Âlemde de mertebeler vardır, mertebelerin olmadığı tek yer Hû'dur.

Bu mertebeler tasavvufun ontolojisini verir. Tasavvufta ontoloji-epistemoloji ayrımı yoktur; kişi hangi varlık mertebesindeyse o mertebenin bilgisine sahiptir. Bu bize tasavvuftaki aktif yönü belirtir; bizi "Tatmayan bilmez" prensibine götürür. Kişi ancak bulunduğu mertebeye hakkında bilgi verebilir, aksi durumda "kâzıp" (yalancı) olur. Başka bir mertebeye hakkında ancak rivayette bulunulabilir ki, bu düşük bir makamdır; kişinin kapasitesi yeterli

Tasavvufî görüşleri bu kitapta

İbn Arabî'nin 1238'de tamamladığı ve tasavvufî görüşlerini en geniş boyutlarıyla açıkladığı *Fütühâtü'l-Mekkiyye* adlı eserinin günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilen tezhipli bir nüshasının ilk sayfası.

olmadığından, o bilgiyi edinmiş insanların aktardığını nakletmiştir. Böyle bir nakil, tasavvufta ilim olarak kabul edilmez. Bu yönüyle tasavvuf diğer kâmlerden ayrılır.

MUHAMMEDÎ HAYATA BAĞLANMAK

Dinî boyutta çeşitlilik vardır; dinin sadece bedevinin veya başkasının hayatına hapsedilmesi zulümdür. Bu açıdan tasavvuf, dinin aktif ve dinamik yönüdür; Allah ve Resulü'nün ahlakıyla süslenerek, ilâhî emir ve yasaklara tam bir teslimiyetle sarılıp Allah'tan başka her şeyden kalben uzaklaş-

mayı öğretir. Sahabenin elinde kitap yoktu, ancak karşılarında “yürüyen bir Kur’an” vardı.

İnsandaki “ben”in “7 alt ben”i (nefsler) vardır. Nefs-i emmâre, kâfir veya mümin, her insanda bulunur. Tasavvuf insanı en alt basamaktan alıp yukarıdaki basamaklara, daha geniş ufuklara çıkarmaya çalışan bir ilimdir. Tekâmül etmiş insanla tekâmül etmemiş insanın fiilleri arasında büyük fark vardır.

Sonuçta biz öncelikle kendimizi Muhammedî hayata bağlamak zorundayız. Tasavvuf mesleği, Hz. Muhammed’in itti haz ettiği yoldur. Peygamber Efendimiz Selman-ı Farisî için, “Selman bizden; ehl-i beytim-

En alt seviyedeki insanı insan-ı kâmil seviyesine çıkarmaya çalışan ilim tasavvuftur.

demidir” demiştir. Demek ki tasavvuf sadece Hz. Peygamber’in soyuna mahsus değildir, o bir mana ilmidir. Hz. Selman muhabbetiyle kendisini ehl-i beyt içinde ifnâ etmiş, “Manevî seyyidlik” makamına ulaşmıştır. Tasavvufta her şey taleple başlar. Talip olmak, tasavvufun ilk şartıdır; Allah’ı bulmak için ısrarla istemek gerekir. Âşık olma makamına kadar, hep tek taraf söz konusudur. Aşk, sevginin bir üst mertebesidir; fenâfillah makamıdır. İsim değişebilir, fakat zat asla değişmez. İlk varolan, “hakikat-i Muhammediye”dir; bütün esma ve eşyanın aslı odur. Etrafa bakıldığında canlıların üzerinde Allah’ın “el-Hayy” isminin tecellisi görülür.

Allah’ın isimlerinin bize bildirileni 99, bildirilmeyeni ise sınırsızdır. Bunların mahlûkatın üzerindeki tecellileri farklıdır. Allah’ın isimlerinin tecellisine mazhar olan varlık, eşref-i mahlûkat insandır. Peki, insanların tamamının tecellilerin hepsine

mazhar olması mümkün müdür? Değildir, zira insanlar da farklı mertebelerde bulunurlar. Her varlık, kendisi için mümkün olan en üst seviyeye çıkmak ister. Bunun için bir iksir-i a’zama ihtiyaç vardır ki, bu insan için “hakikat-i Muhammediye”dir. Tasavvufta alt mertebedeki insanı alıp bir üst mertebeye çıkaran kişiye mürşid-i kâmil denir.

Varlık âlemi çeşitli sınıflara ayrılmıştır: İnsanat, hayvanat, nebatat ve cematat... İnsan dışında bunların arasında bir geçiş yoktur. İnsanın öyle hayvan olabileceği durumu var ki, hayvan bile buna hayret eder. Ama yine insan meleklerin bile gıpta ettiği bir varlık olabilir. En alt seviyedeki insanı insan-ı kâmil seviyesine çıkarmaya çalışan ilim tasavvuftur.

Makam, Allah ile kul arasında bir manadır; riyazet, mücadele ve ibadetle elde edilir. Bir makamın hakkı verildikten sonra diğerine geçilebilir. Makamlar, Hak’a kurbîyet ve yakınlık için ihdas edilmiş vasıtalar. Herkes ve her şey aslı itibarıyla ait olduğu yere dönmeli, bunun için çalışmalıdır.

Âlem, Muhammedî hakikatın cüzlerini oluşturur. Zübde-i âlem, Hz. Muhammed’dir. Ortada tek bir hakikat vardır, fakat anlayabilmemiz için mertebelere ayrılmıştır. Makamsızlık makamına ulaşmak, ferdin amacıdır. İkiliğin ortadan kalkması ve salikin tevhid ehli olmasını sağlayan vesile bu makamlardır.

Salik, bu istikamette ikilik ortadan kalkıncaya kadar yürür. Allah ile kul arasında zulmânî ve nurânî hicaplar kalkar. Salik öyle bir makama gelir ki, kendisinde “benlik” kalmaz. Bu makam; insan-ı kâmilin hususî terbiyesiyle, mücadele ve riyazet neticesinde salikin nefsinde keşfedilen bir hâl ve zevk olduğundan bu sırrı başkasının anlaması mümkün değildir. Tatmayan bilmez.

Her makamın insanın ruhuna yaptığı tesir ve zevk farklıdır. Bu makamlar şunlardır:

- Nerede olursak olalım Allah’ın bizimle olduğunu, her şeyi ihata ettiğini hissetmek.
- Allah’ın vahdaniyetini müşahede etmek.

Pirin huzurunda

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Camiü's-Siyer'deki bir minyatürde Hz. Mevlânâ ve Şems'in karşılaşması tasvir edilmiş.

- Salikin, Allah'ı kendisine, kendinden daha yakın olduğunu hissetmesi.
  - Basariyet makamıdır. Salikin, hareketlerinin Cenâb-ı Hakk tarafından görüldüğünü yakinen hissetmesi.
  - Hak Teâlâ'nın kalpten geçeni bildiğinin hissedilmesi. Bu makamda Allah'a dua ihtiyacı dahi duyulmayabilir. Bu ilmiyye makamıdır.
  - Failiyet makamıdır (tevhid-i ef'al).
  - Mülkiyet makamıdır. Kişi, zatının ve bütün her şeyin sahibinin Allah olduğunu hisseder.
  - Hayatiyet makamıdır. Ebedî hayatın Allah'a ait olduğunu hissetmek.
  - Mahbubiyet makamıdır; salih amellerle gerçekleşir.
  - Şühûdî ve tevhidî murâkabe makamı. Burada her tarafta Allah'ın tecellileri görülür. İnsanlar su, ateş, toprak ve hava gibi unsurlardan oluşur. İnsan, varlık âleminde bunlardan birinin mizacını taşıyabilir. Bazı kişiler eline tespih alır ve mertebeler kateder. Bazıları da ilâ-yı kelimetullah adına yaptığı içtimâî hizmetle birkaç makamı birden katedebilir.
- Makam ve mertebeler iç içe geçen bardaklar gibi birbiriyle bağlantılıdır. Tasavvufî hayatta çeşitli duraklar var ve her birinde bir elbise giyilir. Bunların ilki tevbedir.

HER DURAKTA YENİ BİR ELBİSE

1. **Tevbe:** Allah ile insan arasındaki hicapların kalkmasına vesile olan ilk makam budur. Tevbe, iradeyle ilgilidir; bir şeye niyetlenmek, diğerlerinden vazgeçmektir. İnsan bir tercih yapar; yaptığı tercihe göre diğer alternatiflerden vazgeçer. İşte bunun adı tevbedir. Ankara'ya gitmek için bilet alan kişi, bunu ifade etmese de diğer şehirlere gitmeyeceğini izhar etmiş olur. Birinci makam olan tevbe tasavvufî hayatın kapısıdır. Tevbede ruh yolculuğunda ruhun yücelmesine mani olan ağırlıklar atılır. Balonun uçmasını içindeki kum torbaları engeller; torbalar atıldıkça balon yüksel-

meye başlar. İşte, ruhun yücelmesi de bazı ağırlıkların atılmasına bağlıdır. Riya ve ki-bir gibi ağırlıklar 40 yaşından sonra daha kolay atılır. 40 yaş, peygamberlik ve kemal yaşıdır. Tasavvuf çocuk işi değildir, aceleye gelmez. Zira fizikî veya düşünceye dair doğumların hepsi belli bir süre ister.

2. Tevâcüd - vecd – vücûd: Tevâcüd, şehadet âleminde varlığı zevk edememiş kişinin varlığı zevk etmek adına gerek duyduğu namaz ve oruç gibi dinî pratiklerdir. Nefs-i emmare, gözü yaşarmayan kaba bir nefstir. Bundan kurtulmak için sema, musiki, zikir ve sohbet gibi kalbi inceltici pratikler yapılır. Bunlara tevâcüd egzersizleri denir. Tevâcüd ile vecd elde edilir. Vecde gelen nefis, kendi orijiniyle ilgili bir bahis olduğunda ürperir. Tevâcüdlerle yumuşayan nefis rahatlayıp hafifler. İnsan, homo religiosus'tur. Ünlü din felsefecisi John Hick'in dediği gibi din insanın tabiatına yapışık bir şeydir, tabiat ve fitratındandır. Tevâcüdlerle elde edilen mutluluk geçici değildir. Şimdilerde mutluluğun çeşitli yolları var ama hiçbirisi kalıcı mutluluk getirmiyor. Tasavvufta bilgi kişiye aittir, felsefede ise nakil üzerinden edinilir. Fel-

sefecilerin anlattıkları kendi tecrübeleri değildir. İbn Arabî şöyle der: "Hakk, bana, 'Nuru'l-vücûd'da seni bulan Ben'i bulmuştur' dedi."

Tanrı insanların diliyle konuşur ama bedene gömülmüşlük, kesif hal nuru perdeler. Aydınlanmış bedenler nura perde olmaz. Tanrı, "Eğer Ben'i bulursan, Ben'i göremezsın" der. Görmek; gören ile görüneni, ikiliği gerektirir. Oysa O'nu bulmak birlik demektir;

hiçbir kesrete, çokluğa yer bırakmayan bir tevhide ermek...

*Beni kaybedersen beni görürsün
Benim yokluğum vücûdumdadır.*

Varoluşum yok oluşumdadır. Varolmak, vücûd sahibi olmak istiyorsan, kendini yokluk denizine atacaksın. Bu dersi geçmelisin.

Vecd, Allah'ın nihayetsiz tecellilerini müşahade eden kişinin ferahlaması ve bu hâlin zevkiyle kendinden geçmesidir. Tevâcüd başlangıç, vücûd ise sondur. Vecd, başlangıç ile son arasındaki bağıdır. Tevâcüd deniz kenarına gitmek, vecd denize girmek, vücûd ise denizde boğulmaktır.

Varlık kategorileri somut olarak olmayan, mefhum şeylerdir. Biz bu katmanları sufi bakışını anlaşılır kılmak için oluştururuz. Bu mertebelerde yukarı çıkıldıkça bu mertebelere ait nüfus azalır. Alt mertebedekiler feyizlerini nefis-i mardiyeye ve nefis-i radiyyeden alırlar. Yukarıdaki mertebelerde detay yoktur, detay aşağı katmandakilere aittir. "Şeytan ayrıntıda gizlidir" sözü buradan gelir.

Tasavvuftaki birlik ve yansımaları sembollerle anlatılır. Bu anlamların meşhurları şöyledir: eser-sanatkâr, deniz-dalga, çekirdek-öz, nokta-daire, kök-ağaç...

İbn Arabî, "Varlık âlemi bir okuldur, mekteptir. Bu mektepte öğrencilere ders verenler resullerdir, velilerdir" der. Bu muallimlere öğrenci olan, "Ben günahkârım" demeyi bilmelidir. Biz günahkâr kullara öğretilecek çok ders var. Bunları 4'e ayırabiliriz:

Birinci derste karışıklıkların giderilmesi adına lafızlar ve manaları anlatılır. İkinci derste kimi buluşklardan temizlenme, akılların cıalanması gerçekleşir.

Muhyiddin İbn Arabî
Hazretlerinin tasviri

Zira beldeki kemiği kaymış hastaya başka bir kemik verilmez; kaymış olan kemik yerine oturtulur. Velilerin yaptığı da budur. Bu dersleri veren mektebin gayesi insana kendisini tanıtmaktır. Kişinin aklını cılayıp tashih etmek, düzeltmektir. Üçüncü derste ruh ve manadan kopuk biçimde ele alınan şeylerin varoluş sebepleri öğretilir. Dördüncü derste marifete giden yolda yapılması gerekenler öğretilir.

Bu mektepte beşinci ders yoktur. İnsanda olmayan şey zaten tesir oluşturmaz. Kişide olan hissedildiğinde, o aynıyla gerçekleşir. Bu da akıl ve nazarla değil, keşf ve zevk ile olur. “Laf çoğaldıkça ifsad olur” der İbn Arabî. Söylenecek tek söz, “La mevcûde illâllah”tır. Reiki yapanlar ellerinin içinde güneşi tasavvur eder; bir müddet sonra güneşe olan bazı ışınlar ellerinde zuhur eder, böylelikle vücutlarındaki organları görür-

konsantrasyonu ortadan kaldırmasıdır. İnsan fazlaca çevrenin tesirindedir; televizyon, medya ve insanlar kişiyi belirliyor. Oysa kişinin önem ve ehemmiyet verdiği konular vardır. Ortamın tesiri sebebiyle mühimler ehemme, ehemler mühimme dönüşerek bir kargaşa gerçekleşir. İnsan önüne koyulan objeye konsantre olduğunda diğerlerini unuttur. Rabitanın özü de budur. Rabita herkeste vardır. Murâkabe, meditasyon değildir. Her dinin kendine has terminolojisi, frekansı vardır. Budist dergâhında müridin önüne kum havuzu konur. Kumun üzerine de bir pirinç tanesi... Mürid 3 yıl boyunca bu pirinç tanesine konsantre olur. Ona baka baka diğer nesnelere unuttur. Her şeyi o pirinç tanesinde görmeye başlayınca, mürşidi ona hakikatleri açıklar.

Tasavvufta alıcı olmak zordur. Bir kâmil daha önce duyulmayı aktarır, bir süre

Modern çağın büyük tahribatlarından biri konsantrasyonu ortadan kaldırmasıdır. İnsan fazlaca çevrenin tesirindedir; televizyon, medya ve insanlar kişiyi belirliyor.

ler. Biyoenerji ile böyle bir şey oluşuyorsa, Allah ile konsantre olanlarda neler olmaz!

3. Murâkabe ve Muhasebe: Cüneyd-i Bağdadî murâkabeyi, fare deliğinin önünde bekleyen bir kediden öğrendiğini söyler. Murâkabenin, sabır ve cehd gerektirdiğine işaretler bu.

Sıdk, hakikat yolcusunun giymesi gereken önemli elbiselerdendir. Hiç kimseyi ve kendini aldatmamak... Yatay boyutta, içtimâî hayatta insanlar kandırılabilir. Fakat insan dikey boyutta kendini kandıramaz. Murakabe, bakmak ve gözetmek demektir. Bir şeye konsantre olunduğunda hayal âlemi berraklaşır. Konsantrasyon gerçekleşmediğinde hayal âlemi parçalanır. Arifler hem bedeni, hem de hayal âlemini vahdete konsantre eder.

Modern çağın büyük tahribatlarından biri

sonra veled-i kalp doğar. Bu doğuma farklı isimler verilmiştir. İşrak ve ilüminasyon (aydınlanma) gibi... Âlemde her şey doğumla olur. Bardızlı Nihanî rüyasında bir zat görür. Bu zat ona, “Al bu sazı Nihanî, çal!” der. Nihanî, “Ben çalmayı bilmem ki!” diye karşılık verir. Bu konuşma üç kez tekrarlanır. Sonra rüyadaki zat Nihanî’yi kavrayıp sıkar. Bunun üzerine Nihanî, “Ne çalayım?” der. “Hak için çal” diye bir cevap alır. Nihanî eline saz almış biri değildir. Rüyasında gördüğü zatın elinden bâde içip uyandıktan sonra saz çalmaya başlamıştır. İsrarla gözünüzü bir şeye dikerseniz onu elde edersiniz. Maneviyatta da böyledir; sabır, sebat ve cehd gibi vasıflar gerektirir. Konsantreyi bozmamak lazımdır.

Bakü'den Anadolu'ya Akan İrfan Nehri

**Halvetîliğin ikinci pîri
ve ismi Bakü şehriyle
künyelenen Seyyid Yahya-
yı Şîrvânî az bilinen
bir ortak değerimiz.
Azerbaycan'dan Anadolu
ve Afrika topraklarına
uzanan bir ârifin satırlara
sığmayacak hikâyesi...**

Şeyh Seyyid Cemâleddin Yahya b. Bahâeddin Şîrvânî-yi Bâkuvî (v. 1464) tasavvuf tarihinin Anadolu'ya uzanan mühim bir köşetaşıdır. İslam maneviyat mekteplerinden olan Sühreverdîyye, Ebherîyye, Zâhîdîyye ve Halvetîyye yollarının kendisinde birleştiği şahıstır. Bilâhare esas olarak erkânını sürdürdüğü “Tarîkat-ı Aliyye-yi Halvetîyye”nin şemsiyesi altında toplayabileceğimiz pek çok tarikat şubesi de kendisinden neşv ü nemâ bulacaktır. Halvetî tarikatının esas kurucusunun İbrahim Zâhid Gilânî (v. 1282) mi yoksa Pîr Ömer el-Halvetî (v. 1350) mi olduğu konusunda farklı fikirler varsa da yaygın kanaat ikincisi olduğu yönündedir. Pîr Ömer Efendi tenhada zikrullah ile meşgul olmak ve sürekli halvet çıkarmaktan dolayı “Halvetî” lâkabıyla tesmiye edilmiştir. Hatta onun bu uzlet ve halvet halinden aldığı zevkten dolayı irşad makamına geldiği halde posta oturup derviş kabul etmediği rivayet edilir. Nakledildiğine göre kırk erbaini peşpeşe çıkarınca mânâda Hz. Peygamber Efendimiz (sas) tarafından bazı tarikat sırları kendisine verilmiştir. Kendisinin kırk erbaini bir ağacın kovuğunda çıkardığı söylenir.

Bu durumda Seyyid Yahya Halvetîlik yolunun ikinci Pîri yani Pîr-i Sâni'si olmakta-

dır. Seyyid Yahya ile Birinci Pîr arasında üç müşid daha vardır. Şeyh Ahî Mîrem Halvetî (v. 1398), Şeyh Hacı İzzeddin Türkmânî (v. 1410) ve müşidi Şeyh Sadreddin-i Hiyavî (v. 1425).

Şeyhinin vefatından sonra doğum yeri olan Şamahı'dan Bakü'ye intikâl eden Şeyh Yahya'ya Bakü'de büyük ihtiram gösterilir. O esnada Bakü Şirvanşahlar Devleti'nin başkentidir. Ârifleri himaye eden Sultan Halilullah Han, Bakü'deki sarayının yanında bulunan Keykubad Mescidi'ni Seyyid Yahya'ya tahsis edince artık onun dergâhı burası oldu. Vefat edince de buraya defnolundu.

Bakü'nün Osmanlı hâkimiyeti altında olduğu dönemde kendisi de Halvetî olan Sultan III. Murad tarafından dergâhın girişine bir tac kapı inşa edildi. 'Murad Kapısı' olarak anılan bu kapı tarihte o mekâna yapılan pek çok tahribata rağmen günümüze kadar gelmiştir.

Seyyid Yahya'ya manzum ve mensur 19 tane eser atfedilir. İçlerinde bir tanesi kendi tanzim ettiği ve Arapça olarak kaleme aldığı Vird-i Settâr adındaki dua kitabıdır.

Başta o yolun sâlikleri için mühim hususiyetleri ihtiva eden günlük evrad kitabıdır. Seher vaktinde okunur. Üzerine şerhler yazılmış sırlı bir kitaptır.

İRFAN OCAĞININ PİRİ

Rivayete göre Seyyid'in 10 binden ziyade müridi ve 360 halifesi vardı. Bu açıdan tarikâtı günümüze gelinceye kadar en fazla müntezir olmuş irfan ocaklarındandır. Bu yoldan 17 ayrı şube yani müstakil tarikât çıkmıştır. Bazıları devam etmiş, bazıları ise ya sırlanmış veyahut başka bir kolla birleşmiştir. Bugün için Anadolu ve Balkanlarda müntezir Gülşeniyye, Sinâniyye, Şâbâniyye, Uşşâkiyye ve Cerrâhiyye ondan devam eden kollardır.

Bu irfan ocağının Osmanlı üzerinden Arap ve Afrika âlemine doğru açıldığını görürüz. İlk önce Dede Ömer Rûşeni'nin halifesi Şeyh Muhammed Demirdaş (v. 1523) ile Kahire'de yaygınlaşan Demirdâşiyye tarikâtı ve ondan yaklaşık bir asır sonra, 1685 tarihinde Kahire'de vefat eden Karabaş-ı Veli'nin halifeleri vasıtasıyla Cezayir'den Mısır'a, Sudan'dan Moritanya'ya kadar yayılan bazı

Bakü'deki Yahya-yı Şirvanî türbesinin dıştan görünümü.

tarikatlar hep gövdeden neş'et etmişlerdir. Karabaş-ı Veli'nin halifesi Mustafa Bekrî (v. 1749) üzerinden ise Kemâliyye, Semnâniyye ve Hıfniyye kolları çıkmıştır. Hıfniyye'den Ticâniyye, Rahmâniyye, Ezheriyye, Derdiyye, Mervâniyye kolları neşet etmiştir. Ticâniyye Fas'ta çok etkili bir tarikattır. Kültür Bakanı ile Din İşleri Başkanı bu tarikattendir. Senagal'de de yaygın olan tarikata İslam Ülkeleri Parlamentolar Birliği (İKÖPAB) Genel Sekreterliğine 2018 yılında seçilen 3. Genel Sekreter de mensuptur. Ezher şeyhi Ahmed el-Tayyib bu yolun Tayyibiyye kolundandır. Yine Sudan devlet başkanı Ahmed el-Beşir o soydandır. Rahmaniyye kolu ise Cezayir'de yaygındır. 2008 Aralık ayında Cezayir'de bu tarikat hakkındaki beynelmilel konferans tertip edilmiş ve sunulan tebliğler daha sonra yayımlanmıştır (Bkz. Zaim Hınçalavî, Salvetü'r-rûh, Cezayir, 2008).

Seyyid Yahya ve eserleri hakkında bilimsel mânâda ancak son zamanlarda bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Anavatanı olan Azerbaycan'da bile yeni yeni tanınmaya başlanan Hz. Pîr'in eserlerinin hemen hemen tamamı Farsçadır. Bu ârif kişilik hakkında ne İran'da, ne de Batı akademiasında bir çalışma yapılmıştır.

2013 yılında Mehmet Rıhtım önce Seyyid Yahya Bakuvî ve Halvetilik (Baku, 2013) adlı kitabını, daha sonra da hazretin nesir ve nazım eserlerini iki cilt halinde yayınladı (Baku, 2014). 2013 senesinde Eskişehir Valiliği himayelerinde Uluslararası Seyyid Yahya Şirvani ve Halvetilik Sempozyumu gerçekleştirildi ve sunulan tebliğler basıldı. Yakın zamanda ise Seyyid'in görüşleri ve bazı eserleri üzerine yeni bir çalışma Mustafa Tatçı ve Ümit Akdemir tarafından müştereken yapıldı. Tuğrul İnançer Bey'in önsöz yazdığı bu eser Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî Kitabı (H Yayınları, İstanbul 2018) adıyla neşredildi. Başlıktaki "Pîr-i Halvetî" kısaltması "Pîr-i Sâni" olmaktan kinayedir. Kitapta 6 mensur Farsça risalesinin Türkçe tercüme verilmemiş ve sonuna Vird-i Settâr da ilâve edilmiştir.

SEYYİD YAHYA DER Kİ:

"Ey azizim! Bilmiş ol ki bu yolun tâlibleri üç kısımdır.

- Birinci kısım; işitenler, arayanlar ve görenlerdir. Bunlar Hakk'ın kelamını işitir ve O'nu istemekte ve tanımakta gayret gösterirler. 'Bizim uğrumuzda mücadele edenlere gelince elbette onları yollarımıza ulaştıracağız' hükmüne esasen Allah'ı O'nun rızası için isterler. O'nun gösterdiği mânâlar ve hakikatler yoluyla işin aslından haberdar olurlar. İkrâm, yakınlık ve üns ile şerefendirilirler. 'Şüphesiz ki Allah'ın velilerine korku yoktur ve onlar mahzun olup da üzülmecekler' hükmüne göre her iki âlemin de korkusundan emin olurlar.
  - İkinci kısım; işitenler ve sevenlerdir ki onlar Hakk'ın kelamını işitir ve zâhir hükmünün esas alarak amel eder ve can u gönülden kabul ederler. Onlar has kullara muhabbet edip hallerine inanırlar. Bu sayede onların sözlerinden ve amellerinden faydalanırlar. Bu zümrenin dostluğundan bir an bile gâfil olmazlar ve bu muhabbet üzere dünyayı terk ederler. O zümre ile beraber haşrolurlar.
  - Üçüncü kısım; işitme ve görme gücüne sahip olmayanlardır. Yani Allah'ın kelamını işitmezler. Zahirî işitseler de amel etmezler. Sanki hiç işitmemiş gibidirler. Sanki yüreklerinde has kullara ait bir şey yoktur ve onların sözlerinden ve amellerinden de nasipleri yoktur.
- Ey azizim! Çalış ki birinci kısımdan olasın. Eğer bu zümreden olmaya gücün yetmezse hiç olmazsa gönüllerinde nebilerin ve velilerin muhabbetini taşıyan ve şeriatın zahirine ciddi uyanlardan, yani ikinci kısımdan olmaya gayret etmelisin. Eğer ilk iki kısımdan olmaya gücün yetmezse hiç olmazsa üçüncü kısımdan da aşağı olma. Velilerin ve has kulların inkârı yolundan yüz çevir ve asla bu zümrenin reddi fikrini zihnine alma."

Kâdızadeliler'den Kemalistlere

300 Yıllık Mesele

Tekkeler Yıkılmalıdır

1925'te yayınlandıktan tam 3 ay sonra idamların gerçekleştirildiği, 6 ay sonra da tekkelerin kanunen kapatıldığı Tekkeler Yıkılmalıdır adlı kitapçığın Latin harflerle çevirisini, Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'ın analiziyle neşrediyoruz.

Dokuz asırlık Anadolu tarihimizde mühim roller üstlenen iki eğitim kurumumuz şüphesiz medrese ve tekkeler idi. Bu müesseselerle ilgili Osmanlı döneminde ancak ders veren hocaların veyahut hizmet ifa eden şeyhlerin tayinleri, talepleri ve o mekânların tamirlerine yönelik görüşler, beratlar, icazetnâmeler gibi belgelere rastlarız. Son devirlere gelindiğindeyse gerek medreselerin, gerekse tekkelerin ıslahına yönelik bazı fikir ve teklifler de göze çarpmaya başlar. Fakat her ne olursa olsun, ortada küllî bir red söz konusu değildir. Zira bu, kendini var kılan ana damarları kesmek anlamına gelecek bir nevi intihar sayılırdı. Medrese ve tekkelerle ilgili yapısal olarak “kabul”, ama muhteva olarak “ıslah” daima düşünülmüştür.

Osmanlı'da bu anlayışa ve yapılarca ilk küllî darbe vurma teşebbüsü, önce sadece tekkeleri hedef alan bir şekilde Kadızâdeli ve Çivizâdeli hareketiyle başladı. Evvela camilerde ve medreselerde belirli bir takipçi sayısına ulaşmış oradan ilmiye sınıfına, sonra da bürokrasiye sızarak umumiyetle sufi-İslam ekseninde hareket eden “Yüce Osmanlı Devleti” (Devlet-i Aliyye-i Osmanıyye) yönetici tabakası içerisinde etkili olmaya başlayan Kadızâdelilerin “tahta tepenler”, “düdük

çalanlar” diyerek küçümsedikleri sufilerin mekânı olan tekkeler/dergâhlar onlara göre tamamıyla yıkılmalıydı. Hatta temelleri birkaç arşın kazılmalı ve çıkan toprak denize atılmalıydı ki, o yer temiz olsun ve o mekânlarda namaz kılınabilsin.

Maalesef onların bu fikirleri sadece bir teklif olarak kalmadı, eyleme de dönüştü. Bazı fizikî saldırılar yapıldı. Böylece ilk fitne ateşi medreseyle tekke arasında ateşlenerek bazı medreseliler, tekke ehlini dışladı. Bu ihtilafın dozu artmaya başlayınca en sonunda devlet kırmızı çizgisini kuruluşundan bu yana sürdürdüğü sufi-İslam zaviyesinden yana kullanmak zorunda kaldı ve bu türden anarşist hareketler engellendi.

Osmanlı İmparatorluğu son bulduğundaysa o devlete ait geleneksel eğitim yapılarını ıslah ederek sürdürme yerine tamamıyla yok etme kararı alan devrimci yeni yönetim, medreseler ve tekkelere savaş açtı. Burada rahatsızlığın daha çok yeni bürokratik eliten geldiği görülüyor. Hususen “tekkeler” söz konusu olduğunda soğukkanlılık ve adaletle hareket etme kabiliyetinin elden gitmesi bu işi adeta bir psikolojik savaş haline döndürdü. Bir bakışla tarihimizde binlerce ârif, âlim, şair, hattat ve musikişinas yetiştirmiş bu

müesseseye karşı o dönemin yazılı kaynaklarında yer alan karşıt bakışla in-safa, iz'ana sığmayan ve bilimsellikten uzak iftiralar ve hakaretler görülmesi, bizi her şeyden evvel meselenin nefret psikolojisini analiz etmeye zorlamaktadır.

TEKKELER RADİKAL İSLAMIN REÇETESİYDİ

Peki, gerçeğe neydi? Bu konuda tatminkâr bir cevap maalesef yok. İleri sürülen gerekçeler adeta hukuka aykırı hareket eden bir doktor yüzünden bütün hastanelerin kapatılması veyahut bir subayın benzer bir hareketinden dolayı bütün orduyu lağvetmek gibi absürd şeylerdir. Aynı zamanda suçun şahsiliği ilkesine de aykırıdır. Doğu'da bir mıntı-kada cereyan eden muayyen bir hadiseye istinat edilerek bütün vatan saatinde yer alan ve muhtelif ekollere bağlı tekkelere tamamının kapatılmasının akla ve hukuka uygunluğunun bugün soğukkanlı ve bilimsel bir şekilde incelenmesi gerekiyor. Bunu yeni yönetimin 'tezad' kararlarından biri olarak görmemiz de mümkündür. Zira o dönemin moda söylemiyle "gerici" ve "yobaz" din anlayışına tek alternatif -aslına bakılacak olursadergâhlarda öğretilen İslam idi. Buralar kapatılınca radikal siyasî İslamın yolunu bizzat Cumhuriyet rejiminin kendisi açmış oldu. Bugüne kadar da bu tezad kararın tesirleri devam etmektedir.

Bu arada "tekkelerin yıkılması" fikrine gerçeğe olarak yamayan Şeyh Said isyanı denilen kalkışmanın da ciddi olarak incelenmesi gerekiyor. Kimilerine göre "Kürt isyanı", "Kürtçülük isyanı", "Softa isyanı", İngiliz kışkırtmasıyla hareket eden bir "şeyh isyanı"... Kimilerine göre yeni yönetimin laiklik anlayışını dinsizlik olarak yorumlayan mütevazı bir hocanın "Din elden gidiyor" merkezli isyanı. Bazı komplo teorilerine göre ise rejim tekkeleri kapatmayı zaten ontolojik olarak hedeflediğinden bunun için bir yasal kılıf arıyor-

İhtişamı yerle bir ettiler

Yenikapı Mevlevihânesi tekkelerin kapatılmasının ardından moloz yığını hâline gelmişti. Eski ihtişamlı günlerini arayan tekke bugün gayretli çalışmalar sonunda ihya edildi.

du. Şeyh Said isyanı da bu doğrultuda planlı bir kışkırtmaydı, bu hareket üzerine bütün tarikatların faaliyetleri yasaklandı ve tekkeleri kapatıldı.

Her ne saikle hareket edilmiş olursa olsun, sonuçta 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan 677 sayılı "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerinin Seddine Dair Kanun" ile bütün tekke ve dergâhlar kapatılmış oldu.

Bu uygulamaya hâlâ tartışılıyor. Bu konularda yeni bilimsel çalışmalarla bazı gerçekler gün yüzüne çıkıyor. Kararı müdafaa edenlerin dili ilk dönemde, idareden aldıkları cesaretle olsa gerek daha gür ama daha sert iken, kararı tenkid edenlerin sesi daha cılız çıkmaktadır.

Burada, söz konusu tartışmalara ışık tutaçak bir belge yayınliyoruz. Belge diyoruz ama konuyu aydınlatacak tarihî bilgi içeren bir belge zannedilmesin. Meselenin daha

çok psikolojisini gösteren ve yazarın indî mûlahazalarına yer veren, oldukça heyecanlı bir belge. Lakin çok değil, yayınlandıktan tam 3 ay sonra idamların gerçekleştiği ve 6 ay sonra da tekkelerin kanunen kapatılması metni daha anlamlı kılıyor. Eski Malatya mutasarrıfı Zülfizâde Ömer Âdil'in İstanbul'da, Necm-i İstikbal Matbaası'nda 1925 yılında Tekkeler Yıkılmalıdır adıyla bastırıp 3 kuruşa sattığı 8 sayfalık broşür/kitaptan bahsediyorum. Metni yeni harflere çevirerek o dönem üzerine çalışan araştırmacıların dikkatlerine sunuyoruz:

TEKKELER YIKILMALIDIR

Şu birkaç satır bir gazeteye dercedilmek üzere yazılmıştı fakat (burada kitab olarak neşri mümkün oldu. İçtihad mecmûasına yazdırmak için Nisan ibtidâsına kadar in-tizâr etmek lazım geliyordu ki, mevsimi

geçecekti. Benden sâha-i ihtilâle (isyan bölgesine) ait mâlûmat isteyen vatanperver bir gazeteciye mürâcaat ettim. Makaleyi okudu ve içtihadına muvâfık buldu. Bununla beraber "Ahâlisinin mühim bir kısmı tarikate mensup olan İstanbul'da neşri gazetem için münâsib değildir" dedi. Güya cehdiyle müştehir fakat bu aralık siyasiyât-girîz diğer bir sermuharrire gösterdim. Bu zat da ilk cümleyi okur okumaz; "Azizim!" dedi, "Elimden gelse ben de tekkeleri yıkarım ama yazamam". Anladım ki müteveffa Tevhîd-i Efkâr'ın hem müşterilerine hem de mezheb ve efkârına vâris olan muharrirîn-i muhterem kendi kanatlarından ziyâde mâziperest bir kısım kâri'lerinin itikâdâtına riâyetkâr olmayı tercih ediyorlar. Bundan on sene evvel, yalnız Halifenin ve yalnız Şeyhülislam'ın değil, câhil, âlim ve bilhassa câhil her sarıklının

Tekkeler Yıkılmalıdır

kendini hâiz-i salâhiyet bir müfettiş-i i'tikat add ettiği bir zamanda Diyarbekir'de münteşir Dicle gazetesiyle daha kasapfersâ makaleler neşrettiğim halde bugün İstanbul'da kara kuvvetten korkmaz -İctihad müstesna- bir gazete bulunmaması beni pek mütehayyir ve müteessir etti ve o teesürât bu risaleciğin sâik-i neşri oldu.

Zillet ve meskenet, taassup ve riyânın menbai, İslâmîyetin, insânîyetin, medenîyetin bî-emân düşmanı olan tekkeler artık yıkılmalıdır. Yalnız ahâlisinin -kemmîyet i'tibariyle- ekseriyeti Kürt olan vilâyetlerimizdekiler değil nerede bulunursa bulunsun zehr-i taassub saçan her tekke vâcib'üt-tahrib bir yılın yuvasıdır. Victor Hugo'nun lâyemut sözünü unutmayalım: 'Manastır bataklık demektir' (qui dit convent dit marais). Hakîkaten bir merzaga-i fıkır ve iman olan manastır ne ise tekke de odur. İkişi de aynı maksada hâdimdir:

Dalâl ve taassubu tenmiye etmek. Bugün hükümeti bu derece işgal eden Şeyh Said'in isyanını alelâde bir hareket-i hodserâne ve bir kıyâm-ı metbu'-ı nâpensendâne telakki etmeyiniz. Bu isyan mâzinin istikbale, cehlin ilme, zulmetin nura, küfrün imana tasallutudur. Artık kimse inkar edemez: âmeliyyatı-ı cerrâhiyeden başka bir vâsıta-i tedâviyi kabul etmeyen iki habis karha-i âkile bünye-i ictimaiyyemizi asırlardan beri tahrip edip durdu: Medrese, Tekke. Bu çibanlardan yalnız birisini çıkarmakla iktifa etmek ameliyatı nâtamam bırakmak demektir. Bugün ikinci ameliye-i cerrâhiyeye bir vesile ve bir zaman hazırladığı için her Türk, Şeyh Said'e medyûn-ı şükrandır. Gerçi şeyh-i kâfirin veya -tâbiri câiz ise- küfr-i meşîhin bu kanlı kıyâmı esasen mahrûm-ı ümrân olan aksâm-ı vatanındaki fakr ve harabîyi bir kat daha teşdîd edecek, tütmeyen ocaklara birkaç bin kulube-i sefâlet daha ilave edecek, Dicle ve Fırat nehirlerine yüzbinlerce yetimlerin serişin yeis ve mâtemi karışacak, fakat netice itibariyle Türk tarih terakkiyatında büyük bir inkılâbın mebdei ve sebebi olacaktır. Çünkü sabık başpapaz Kostantin'den fazla bir Müslümanlıkla münasebeti olmayan o şeyh'üş-şeyâtin din ve şeriat maskesiyle kıyam etmemiş olsaydı asırlardan beri İslamiyetin izmihlaline çalışan bu gibi şeyhlerin mezheb ve mahiyetleri birçoklarınca layıkıyla anlaşılmayacak, bütçemizden aldıkları maaş ve tahsisât kimbilir ne vakte kadar devam edip gidecekti. Bu tahsisât ister hazine-i mâliyeden verilsin, isterse evkaftan, aynı hesaptır. Hilâfeti bihakkın ilgâ ve halife-yi iclâ etmiş olan bir hükümetin tekkeleri muhafaza eylemesi elim ve mütenâkız bir a'ma-yı idarî değil midir?

KÜRTLERİN SUÇU YOK KABAHAAT ŞEYHLERDE!

Biraz da bu kıyâmın sâikini anlayalım: Kürdistan kıralığı isteyen kimlerdir? Kürdler mi? Hayır! Peder-i müseccelleri halis'üd-dem Türk olan bir takım eşhâs-ı

İlk kez Derin Tarih'te

Tekkeler Yıkılmalıdır adlı kitapçık bugün Süleymaniye Kütüphanesi Cemalettin Server Revnakoğlu arşivinde bulunuyor. Dönemin fikri dünyasını tafsilatlı biçimde anlatan eser ilk kez Derin Tarih'te yayınlanıyor. Esere ait orijinal sayfalardan.

sefîle. Evet, dini ve dinsiz Kürd şeyhini el-lerinde bir âlet-i katil ve kıyâm olarak kul-lanan ervâh-ı habîse -maalesef o havâlide devam eden- şekâvet ve tagallüb devrinin nihayet bir gün kapanacağını bildikleri için kendilerince saâdet ve selâmeti Kürtlükte buluyorlar. Çünkü tarihi, medeniyeti, irfa-nı ve hatta mütekâmil bir lisanı olmayan Kürtlerden bir Kürdistan kırallığı -farz-ı muhal olarak- teşekkül etse, medenî ve meşrû bir devlet şeklinde değil ancak dere-beylik halinde devam edebilir ki, haşerât-ı kıyâmın istedikleri de budur. Kemmiyet ve keyfiyet itibariyle Kürtlerin bin kere fevkinde olan Arapların bile bugün ecnebi buyruğu altında uşak menzilesinde yaşar ve efendi devletler sırasına geçme imkânı bulamazlarken iki buçuk Kürd müstakil bir devlet halinde idâme-i mevcûdiyet etmele-rine ihtimal verilebilir mi?

Ben, şeyhe yani şeytana uyup da kefare-i irtica arasına karışan zavallı Kürdlere öm-rüm oldukça acıyaçağım. Başlarında bulu-nan ve başları kopacak olanlardan başka hemen hepsi mâsumdur.1 Hepsî de ne yap-tıklarından bîhaber, kanlarına ve iman-larına giren iblislere serîr-i istiklal değil, ancak sehpa-yı siyaset mukadder olaca-ğını idrak etmekten âciz mahluklardır ki neticeyi, izansızlıklarının ceza-yı girânını çektikten sonra anlayacaklar. Biraz kendi cehillerinin, biraz da bizim sû-i idaremizin kurbanı olacaklardır. Sû-i idare ve a'ma-yı idare..., evet, kim ne derse desin, hareket-i isyâniyenin bu kadar sür'atle tevsî' etmesi esbâbını Şeyh Said'in nüfuz ve kuvvetinden ziyade -nâhiye müdürlerinden vâililere ka-dar- bazı idare memurlarımızın gaflet ve meskenetlerinde aramalıyız. Zira Şeyh Sa-id'in ismi bu hadisenin vukûuna kadar he-men herkesçe meçhul idi. Şahs-ı meçhul ve kara cahil olan o habîs, aylardan beri köy-lerde telkinât-ı fesâdiyede bulunduğu halde hükümet-i mahalliye haberdar olamıyor ve iş bu derece büyüyor.

Bununla beraber ordunun pek yakında lev-siyyâtı temizleyeceğine emin olalım. Asker

vazifesini bitirdikten, memleketi âsilerin ve Kürtçülerin kesilmiş başlarıyla beraber idare memurlarına teslim ettikten sonra ilk yapılacak iş tekkelerin derhal yıkılması, şeyhliğin, ağalığın, aşiret ve derebeylik ha-yatının, hülâsa şekâvet ve tagallüb devrinin mezbele-i tarihe müebbeden gömülmesi olacaktır. Bunu kimden fakat ümid ede-lim? Bu azim inkılab-ı devleti kim, hangi kuvvet taahhüd eyleyecek? Büyük Gazi mi? Şüphesiz evet. Evet, tarih-i beşerin ve hatta tarih-i esâtirin şimdide kadar kaydetmedi-ği harikaları gösteren Gazi Mustafa Kemal Paşa istediğimiz inkılabı başaramazsa artık İslamiyete de, Cumhuriyet'e de, medeniyete de elveda!

Hâşiye:

Şeyh Said'in Mâmurat'ül-Aziz'e girer gir-mez hastanelerle Dârü'l-eytam'ı yağma ettirdiğini gazetelerde okuduğum zaman şu vak'a hatıra geldi: Diyarbakirli bir Türk bir gün kırdı gezen bir şâkinin tecavüzü-ne mâruz kalır. Şâki, vesâit-i müdâfaadan mahrum (korumasız) zavallıya tevçîh-i silah ederek parasını ve elbisesini alır. Don-gömleğe kalan biçare yolcu, yoluna devam etmek isterse de haydut don-göm-leği de çıkarmasını teklif ve ısrar eder. Çırıl çıplak kalacağını gören zavallı Türk hay-dutun yakasına sarılarak; "Şeyhim!" der, "Ocağına, pîrine dehalet ettim, don, gömle-ğimden vazgeç". Tebdil-i kıyafet etmiş ol-duğu halde mağdurunun kendisini tanıma-sından fevkalade müteaccip ve müteheyyic olan haydut der ki; "Benim şeyh olduğumu nereden bildin?". "Aldıklarında kanaat et-meyerek don, gömleğimi de soyamak isteyi-şinden". İşte Şeyh Said'in Müslümanlığıyla teşkil edilmek istenilen Kürdistan'da tatbik olunacak yegane kanun. 12 Mart 1341 (1925), Zülfizâde Ömer Adil.

1 Metin yayımlandıktan yaklaşık 4 ay sonra Şeyh Said idam edilmiştir (haz).

ANADOLU'NUN RUHU TASAVVUF

Anadolu'da İslamın tarihi, âriflerin ve hakîmlerin elleriyle işlenmiş bir İslamdır. Tasavvuf da işte bu İslamın özelleştirilmiş adıdır. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı hep bu çizgideki zevkin takipçileri oldular.

Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn Arabî gibi Batı'dan, Endülüs'ten gelen bir bilge ile Mevlana Celaleddin Rumî gibi Doğu'dan, Belh'ten gelen bir bilgenin irfanlarının bu zeminde buluşması Dâvud-ı Kayserî, Molla Fenarî ve İbn Kemal gibi pek çok âlimin doğmasını sağladı. Osmanlı münevveri, "Biz iki anneden süt emdik" derken bu iki arifi, yani İbn Arabî ve Mevlânâ'yı kasdetmekteydi.

Bu irfan seviyesi ilme, edebiyata, sanata ve siyasete yansınca ortaya bir medeniyet vizyonu kondu. Birçok kavim, yüzyıllarca tasavvuftan aldıkları "Birlik'te Çokluk" anlayışıyla bir arada yaşadı. Burada farklı kavimler, farklı halklar çokluğu oluştururken "Allah'ın Kelimesini En Yüksekçe Tasımak" ise birliğin gayesini teşkil etti.

Derin Tarih bu sefer gerçekten tarihimizin en derin konusunu özel olarak sayfalarına taşıdı. Tasavvuf Özel Sayısı irfansız din anlayışının muazzaz İslamı kirlettiği bugünkü nazik ortamda çıkıyor. Adeta "bizim İslamımız Anadolu irfanımızdır" şîârını haykırarak. İslam dünyasına ve bütün dünyaya barış, huzur, medeniyet, ilim ve irfan getirmenin yolunu göstererek.

Özel sayımızda çok geniş yelpazede yazılar okuyacaksınız. Her biri sahasının uzmanı yazarlar tarafından yazıldı. Şüphesiz böylesi engin bir konunun her yönünün ihata edilebildiği iddiasında değiliz. Yazılara eşlik eden görsel malzemelerin bazıları ilk defa burada kullanıldı ve bu sayede 'Sufi Anadolu'yu daha iyi anlamamıza yardımcı oldular.

Bu özel sayı için emeği geçen herkesi tebrik ederim. Güzel ve kalıcı bir eser ortaya konulduğunu zannediyorum. Umarım sizler de beğenirsiniz.

Birçok kavim,
yüzyıllarca
tasavvuftan
aldıkları
“Birlik’te
Çokluk”
anlayışıyla bir
arada yaşadı.

Çözüm Gelenekli Düşünce ve Kurumların İhyasından Geçiyor

Sahtekârlık sahih bir şeyin yanlış üretimi demektir. Demek ki, ortada bir sahihlik var ve onun sahtesi var. Eğer bir doğru yoksa onun sahtesi de olmaz. Binaenaleyh öncelikle ontolojik olarak sahte ve sahtekârlığın yerini tespit etmek gerek. Dikkat edersiniz ki, tarihte de kaliteli olanın hep sahtesi yapılmıştır. Kaliteli olmayan bir şeyin sahtesi üretilmez. Tenekenin değil, altının taklidi vardır. Bunun için tedbirler alınır. Mesela İslam ticaret hukukunda sahte mal üretmenin cezası uzun uzun anlatılır.

Düşünce sahtekârlığında da, metâ sahtekârlığında da tedbirler var ama sahte fikir üretmenin cezası daha karmaşık bir durumdur ve nasıl tespit edileceği belirlenmelidir. Bu minvalde “mütenebbilik” denilen bir teşebbüs var. Buna dikkat çekelim: Mütenebbi, nebi değilken nebilik taslayana denir. Hz. Peygamber (sav) bi’sete başladığında birkaç sahte peygamber ortaya çıkmıştı. Mamafih Peygamberlerin, yani sahih çizgiyi takip edenlerin hiçbiri “Ben tebliğimden, peygamberliğimden vazgeçiyorum, zira peygamberlik yaparsam sahtekârlar doğacak” diyemezdi. İşin ruhuna aykırıydı. Binaenaleyh “o” doğrusunu vaz ettiği gibi akabinde de sahteleri türedi.

Bir din adamının uzun zamandır sürdürdüğü gizli ve aşikâr çalışmalarının gizli kısmında yatan, devleti tamamıyla ele geçirmek niyetinin 15 Temmuz 2016’da belirli mevkilerde olan yandaşlarını kullanarak antidemokratik bir darbeye yeltenme teşebbüsünü yaşadık. Bu darbe teşebbüsünün arka planını iyi analiz etmek gerekir. Allah’ın inayeti, evliyaül-

lahın himmeti ve halkımızın mukavemetiyle bu badireyi atlattık, çok şükür! Lakin doğru analiz yapmazsak eğer, bundan ders almakta zaafa düşebiliriz. Ya da suçluyu yanlış yerde arayabiliriz. Biz yanlış yerde ararken suçlu kaçabilir. Şu an buna dair bazı emareler görüyorum. Enerjimiz başka yerlerde harcanıyor sanki.

Ülkemiz siyasî bir darbe teşebbüsüne maruz kaldı, atlattık ama fikrî mânâda birçok darbe yedik bence. Ülkemizin zihnî haritalarında ciddi yaralar açıldı. Maalesef kendisine “dinî” veya “İslamî” hüviyeti yakıştırmış kişilerin kalkışmasıydı bu. Bu teşebbüsü laikler veya Marksistler yapmadı, kendini din ile tanımlayan bir grup yaptı. Bu açıdan en büyük darbe dinî ve millî değerlere vurulmuş oldu. Bu ister istemez halkımızın dine olan hürmetini zaafa uğrattı.

CEMAAT KAVRAMI KİRLETİLDİ

Mesela darbe yiyen mefhumlardan biri “cemaat” kavramı oldu. 15 Temmuz gecesine kadar “Allah’ın eli cemaatin üzerindedir”, “Cem olunuz”, “Namazlarınızı cemaatle kılınız” gibi hadis örneklerinden de yola çıkarak cemaat temiz bir mânâ ifade eder ve hatta teşvik edilirken, tam tersine dönüştürüldü. Bu grubun sosyolojik etiketinden dolayı bu kavrama hücum edildi.

Hakikatte problem acaba “Cemaat” kavramında mıdır? Evet, bu halı işleyenler kendilerine cemaat diyorlar, doğru. Cem olmuşlardır bir mânâda. En az 3 kişi bir araya gelmişse bu bir cemaattir. Cemaatin de kendi içerisinde kategorik ayrımları var. Cemaat bir hedef, düşünce, maksat doğrultusunda ortak bir şey için bir araya gelmiş insan topluluğudur. Bu grubun hedefine göre o cemaate isim verilir. Mesela askeriyeye bir gruptur. Ülkeyi dış düşmanlara karşı korumak için bir araya gelmiş eli silah tutan insanlardan meydana gelmiş gruba ordu diyoruz. Ordu bir cemaattir. Aleviler bir cemaattir vs. Buradaki mesele ne için bir araya gelindiğidir. Hasılı nötr bir şeydir cemaat. Cemaatin ne’liğine, ne için

meydana geldiğine göre adı ve anlamı değişir. Ancak ondan sonra iyi veyahut kötü diyebiliriz.

Grupları da ikiye ayırabiliriz: Dışa kapalı ve açık gruplar. Dışa açık gruplar katılmak için özel bir prosedürü olmayan gruplardır. Müracaat eden herkes kolaylıkla kabul edilebilir. Mesela Beşiktaş Spor Kulübü’ne üye olmak böyledir.

Bir de hermetik dediğimiz yapılar var. Hermetik, dışa kapalı, içten beslemeli her gruba verilen bir isimdir. Bu türden gruplara örnek vermek gerekirse mesela istihbarat teşkilatları böyle yapılanmıştır. Bunların içeriye kabul şartları vardır. Her yoldan geçen kabul edilmez. Yani belirli bir vasıf aranılarak içeri alınırlar.

Dinî anlamda da bazı hermetik gruplar vardır. Mesela tarikatlar bireyde belirli bir dikey, yani enfüsî eğitimi esas alırlar. Kişinin talebini incelerler. O talep manevî ve maddî olarak incelenir, istihare ve istişare yapılır. Eğer içeriye alınmasında tâlibin liyâkati görülürse kabul edilir ve o kişi, tarikata girmiş olur. Tarikatlar İslamî olanlar ve İslamî olmayanlar diye ayrılır. Hinduizmde, Budizmde, İslamda, Yahudilikte, Hıristiyanlıkta, her dinde vardır.

Ayrıca bunların sahih olanları ve sahte-İnisiyatik kült olanları vardır. Bu konuda, yani sahte tarikatlar konusunda yazarınnın her yorumuna katılmasam da Anthony Storr’un Öteki Peygamberler: Modern Guruların İncelenmesi adlı bir kitabı var (Okuyanus: 2001). Modern zamanlarda ortaya çıkan bu neviden kült hareketlerini anlatıyor. Eric Hoffer’ın Kesin İnançlılar (Tur: 1978) kitabı ile beraber şimdilerde olan biteni anlamaya yardımcı olabilir, her ikisini de yeniden okumak lazım.

Peki, tarikatlar niye vardır? Bize göre olmaması mümkün değildir. Çünkü âlem Allah tarafından bâtından zâhire doğru yaratılmıştır. Burada her şeyin dıştan içe doğru bir geçişi vardır. Her şey böyleyse, insanın bile bir bedeni ve bedeninin içine doğru bir yolculuğu varsa, suretten sirete bir geçiş varsa, sarayın dış duvarları, son-

ra patikası, sonra içeriye doğru merkezde sultanın oturduğu iç saray varsa, her şeyde dış duvardan başlayıp içerdeki yollar takip edilerek bir merkeze varılıyorsa, birundandan enderuna geçiliyorsa, çember-merkez ilişkisi varsa, matematikte bile böyleyse; kuantum fiziğinde böyleyse, bir dölleme hadisesinde bile spermin yumurtanın en dış zarından başlayıp merkeze kadar varmasıyla ancak doğum başlıyorsa, yani bu bir evrensel ilahî kaideyse şu neticeye varıyoruz: Burada zuhura gelmiş her şeyin katkıları vardır; tek katlı değildir. Bohçalanmıştır, bohçalana bohçalana yeryüzüne inmiştir. İnsanın yaratılışı da böyledir, dünya da böyledir, din de böyledir, yaratılmış her şey böyledir. En yukarıya çıkıldığında da en yukarıdaki dosta ulaşılır (er-refikü'l-âlâ). Sufiler, "Hak insanın sırrıdır" gibi bir tabir kullanırlar.

Tarikat, seyr-i süluk (inisiasyon) gayesini hedef almış, belli bir silsileden gelerek yetmişmiş, sadece zâhirî değil, manevî olarak da kendisine bir vazife verilmiş şeyhin denetiminde yapılan eğitime, din eğitimine denilir. Kesinlikle din dışı bir eğitim değildir tarikat eğitimi. Dinî eğitimin yüksek lisans ve doktorasıdır. Bu sürece biz tarikat diyoruz.

Bu mânâda bu yapıya asla bir tarikat diyemediğimizi belirtelim. Zaten bunu hiçbir zaman kendileri de kabul etmediler. Cemaatin Amerika'ya gitme sürecinden sonra Batı'da cemaat kavramının çok pirim yapmadığını gördüler. Cemaat İngilizcede hangi anlama geliyor? "The group". Bunu söylediğin adam der ki, "What's group?" Anlamaz adam senin gâyeni. Cemaat Amerika'ya gidince bu sebeple çok ciddi ontolojik, varoluşsal kriz yaşadı. Önce "The Group" oldular, anlaşamadıklarını düşününce "Hizmet" oldular, yani "Service". Amerikalı yine sordu: "What kinds of service?" Neye hizmet? Kime hizmet? (Herhalde artık anlamışlardır!) Büyük kriz yaşadılar, kendilerine bir yer aramaya başladılar ve sufizmi orada daha çok dile getirmeye başladılar. "Rumî, Mevlânâ" kelimelerini

daha sık duymaya başladık onlardan. Bu şahsın, Said-i Nursi'ye de "Hz. Pir" demeye başlaması yeni bir hadisedir ve aynı maksada binaendir. Yani tasavvufî geleneğin kavramlarına sığınarak meşruiyet elde etmeye çalışmak.

Bunların tasavvuftan istifade ettiği yönler olduğu doğrudur. Özellikle Kalbin Zümrüt Tepelerinde isimli kitap, tasavvufî meseleler üzerine yoğunlaşmıştır. Kitaplarını doğrudan yazmadığını, birilerinin onun için yazdığını duydum. Tasavvuf kitaplarından derleme, orijinal değil. Bahsi geçen bu kitabın İngilizcesine Principle of Sufism adını verdiler, yani Amerikalı 'dostlara' şirin görünmek amacıyla Türkiye'dekinden başka bir başlık koydular, "Tasavvufun Esasları" dediler.

Yapının otantik bir temeli olmamasından kaynaklandı bu durum. Sufi ile oturduklarında sufi oldular, selefiyle hasbihal ederken selefi oldular. Tüccarla tüccar, hacıyla hacı... Tasavvufsuz bu işlerin yürümediğini anladılar. Fakat 'ben tarikatum' da diyemediler. Tarikat, yani 'Sufi order' da diyemediler. Çünkü onu söylemek yürek ister, cesaret ister. Ancak o lezzeti tadan söyler korkmadan. Ama bunlar o lezzetten bîhaber oldukları için hiçbir zaman tarikatum diyemezler. Zaten de değiller yani öyle söyleyecek olsalar yalan söylemiş olurlar.

BUKALEMUNVÂRİ BİR HAREKET

Bir defa daha vurgulamak isterim ki, ne o zatın ne de hareketinin doğrudan tasavvufu alakaları yoktur. Annesi ve babasının Alvarlı Efe Hazretleri'ne intisablı olduğunu duymuştum. 16 yaşındayken bir zikre katıldığını söylüyor. "O zikirde aldığım lezzeti ömrü hayatımda hiçbir yerde tatmadım" diyor. Demek ki, Nurculukta da tatmamış, kendi itiraf ediyor. Said Nursî ile Kürt diye tanışmaya gitmediğini söylüyor. Bunlar hikmet peşinde olan kimsenin söyleyeceği şeyler değil. "Kulağı küpeli bir Habeşli bile olsa..." diyen Peygamber'in ümmeti böyle konuşur mu?

Bunların en belirgin vasfı bukalemunvâ-

ri oluşları. İklim'e göre renk değiştirirler. Oportünist, pragmatist ve Makyavelist olmaları bundandır. Güç neredeyse oraya meyletmislerdir. Zamanında Bülent Ecevit'i desteklediler. Herkes biliyor ki, Ecevit'in aşığı falan değillerdi. Sonra Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti hareketi... Bunu çok iyi biliyoruz ki, AK Parti'yi de Erdoğan'ı da hiç sevmezlerdi. Yükselmekte olan, gelmekte olan bir güç var, başında da bir lider: Recep Tayyip Erdoğan. Yükseliyor, biz buna yanaşarak kendi işimizi görelim dediler. Ama bütün planların üzerinde Allah'ın bir planı var. Allah'ın hesapları çok enteresandır. Allah buyuruyor ki, "Ben kırık kalplerle-yim". Kırık kalpler ne demek? Bazen senin ehemmiyet vermediğin, sosyolojik mânâda etiketli olmayan, holdingi olmayan, siyasette bakan düzeyinde olmayan, yani sıradan bir adam da Allah'ın adamı olabilir. Ama cemaat, sürekli ikbal peşinde olduğu için hep toplu içerisindeki yüksek noktaları, seçkinleri hedefledi. Allah'ın kimle olduğunu anlayamadılar. Çünkü manevî irtibatları yoktu.

Şu an her yer toz duman. Yaşanan hadiselerin en sağlıklı analizleri çok daha sonra yapılacaktır. Ama şimdiden acizâne olarak şunu söyleyebilirim ki, "Fetullah Gülen, özel yetiştirilmiş ajandı, kripto Ermeni'ydi, kripto Yahudi'ydi, içimizde gizlendi" türünden söylemler ispatı gerektirir. Ben şimdilik bu ihtimalleri bir kenara koyuyorum. Değerlendirmeyi de zorlaştıran 'ta-kıntılar' bunlar. Ayrıca o bir hoca değildi laflarına da katılmıyorum. İlmi olmayan bir adam değildi. İlmi vardı. Bu tespitin de yanlış olduğu kanaatindeyim. Bana göre bu tavır daha çok onun bir Diyanet görevlisi vaiz, hoca olduğunu itiraf etmekten korkan dinî çevrelerin bir saptırma teşebbüsüdür. Neden bir "hoca efendi" bu hale gelir? diye düşünmek yerine üzerlerinden atarak kurtulacaklarını sanıyorlar. Oysa kendileri de iyi biliyorlar ki onun Erzurum'da almış olduğu medrese eğitimi, daha sonra yapmış olduğu müezzinlik, vaizlik, hocalık süreci, fıkıh ve hadis bilgisi hiç de bir cahilin sahip

olacağı süreçler değil.

Hâsılı bu şahsı analiz ederken 'cahil, zırca-hil' yaklaşımı çok bilimsel değil. Demek ki buradan şu sonuç çıkıyor: Mesele salt kümülatif anlamda bilgi sahibi olmak değil. "Şeytan 104 kitabı ezbere bilirdi" denilir, yani cahil değil. Demek ki başka bir şeye ihtiyaç var. Benim Fetullah Gülen analizi-mi onu tanıyabildiğim kadarıyla (ki hiçbir zaman cemaatinden olmadım ama bu tür kişiler üzerine çalışmış biri olarak söylüyorum) ilmi olup şahsî nâkısalarından dolayı sahip olduğu ilmi hedefinden saptırarak kullanmış bir âlim tipidir. Ben olayı psikopatolojik bir seviyede ele alıyorum.

Şöyle ki; zahirî ilimlere sahip olup seyr-i süluk görmemiş olmanın verdiği bir duyguyla "hırs", "ikbal", "aşırı idealizm"dir. Yani problemleri bir kişilikle karşı karşıyayız. Bu kişilik probleminde megalomanizm gibi kendini çok büyük görme ve en doğru düşüncenin kendinde olduğunu bilme, kendi grubunun dışındakileri yanlış yolda olarak tasvir etme, "Allah ve Peygamber benimle" anlayışı ki, burada da bir ipotek alma söz konusu. Bu adamlar hep öyle olurlar, Allah'ı alırlar yanlarına. Allah gider mi, o ayrı bir şey. Rüyalarla veya rüyasız "Peygamber bizimle" imajı verirler.

Yanlış yapılan başka bir mesele de kitaplarından onun sapıklığının alâmetlerini toplamak. Ben buna da çok katılmıyorum. Kitaplarında ehl-i sünnet akâidine ters şeyler bulmak zordur. "Mehdi'yim, uçarım, kaçarım" türünden şeyleri bulamazsınız. Normalde sen bir hocafendi olarak ideal-leri olan bir insansındır; ona göre çalışmalar yaparsın. İnsanları hidayet getirmeye çalışırsın, sonra da "Tevekkeltü Alallah" dersin. Bir dergâh şeyhi "Oğlum biz sana doğru yolu gösterdik" der mesela. Hz. Peygamber Efendimiz (sas) için bile ayet indi, denildi ki; "Ya Muhammed! Sen insanlar üzerine zorlayıcı değilsin." Sen doğruyu ve hakikati göstereceksin, onlar tercihlerini yapacak. Peygamberimiz o ayetlerden sonra çok rahatladı. Çok çaba sarf ediyordu mübarek kan ter içinde. Fetullah ise bu

nebevî mirasa sahip olarak hareket etmedi. Tebliğini yap, vaazsa vaazını yap çekil. Vaazını yaparsın, insanlara doğrusunu, yanlışını gösterirsin. Ondan sonra doğruyu yaparlar yapmazlar, sana ne? Sen yeryüzünün jandarması mısın? Herkesin yatak odasına girmek ne demek? Ki sen hayatında yatak odasına girmemişsin. Yatak odasında ne döner, bilmemişsin, tatmamışın... Kalkıyorsun onun bunun röntgencilğine soyunuyorsun. Bu psikopatolojik bir durum işte. Her insan, her düşünür kendi düşüncesine yakın insanların iktidarda olmasını temenni edebilir ama bu bir temennidir sadece. Temenninin ötesine geçmek istiyorsan demokratik yapılarda siyasete girer, parti kurar ve görüşlerini arz edersin. İnsanlardan kabul görürsen o insanların oyuyla iktidara gelirsin. Ama eğer siyasî bir parti kurmayı birtakım mevcut yapıların içerisine Truva atı gibi sızmalar yaparak adamlarını yerleştirirsen buna trojan denir. Virüs olarak içeri atarsın.

Senin bu hareketini o ülke hakkında emelleri olan ve ülkenin eklemlerine sızmak için çaba sarf edip de karşı tedbirlerden dolayı çok zorlanan dış güçler sahiplenir ve kullanmaya başlar. Sen de bu vatan hainliğinin bir parçası olursun. John veya Hans adıyla giremezler ama badem bıyıklı imam Ahmet, imam Mehmet oldukları için bizden biri olarak girebilirler. Bu hareketin niyetinin kuruluştan yükseliş dönemine kadar bu kadar hâince olduğu kanaatinde değilim. Daha sonraki sınırsız büyüme ve evrensel boyuta çıkma noktasında işler değişti. Burada cemaatin gayesi problemiyle karşı karşıyayız. Sen bir cemaatsen Türkiye’de kolej aç, öğrenci yetiştir tamam da Patagonya’da okul açmak zorunda mısın? Her yere gidersen birtakım güçler de ister istemez sana yaklaşacaklardır.

2004-05 yıllarında cemaat uluslararası bir düzleme geçmiştir. Cemaatin eski mensuplarından bazıları, “Ben saf bir Müslüman olarak insanlığa hizmet hareketi olarak katıldım, ama 2004-05’ten sonra bir şeylerin karıştığını anladım” diyor.

17-25 Aralık hadiselerinden sonra Recep Tayyip Erdoğan ile ipler kopunca bunlar telaşa kapıldılar. Bu yapının AK Parti’yi kullanma kapasitesi azaldı. Askeriye içindeki babaları, tasfiye edilecekleri haberini alınca son noktaya geldiklerini anladılar. Seçimle de gelemezlerdi, çünkü bazı partileri desteklediler ama yine başaramadılar. Tek imkân Silahlı Kuvvetlerdeki adamlarını kullanmaktı ve böyle bir operasyona kalkıştılar. Asker kökenli değilim ama çok uzağında da değişim bu işlerin. Bu adamların 200’e yakın amiral, albay ve generalden meydana gelen darbeyi ellerine yüzlerine buluşturmaları da, ne kadar kabiliyetsiz olduklarını gösteriyor.

TEKKELER AÇILMALIDIR!

Darbe siyasî anlamda başarısız oldu ama ülkemizde de birçok taşları yerinden oynattı. Radikal İslamcılarda şöyle bir ayrıma ihtiyaç var: Hükümetle devlet ayrı şeylerdir. Devlet nispeten maneî bir yapıdır. Siz hükümetleri tenkit edebilirsiniz, beğenmeyebilirsiniz ama devlet muhafaza etmeniz gereken bir üst yapıdır. Manevidir aynı zamanda. Devlet giderse sen de gidersin. Allah devlete zeval vermesin denir mesele. Yabancı güçler devlete yönelik çalışırlar. Hükümet odaklı olmak kısa vâdeli hedeflerdir. Asıl uzun vâdeli hedefleri devleti geniş bir sürede yıkmaktır.

Evet, bu darbe Türkiye siyaset mekanizmasına vurulmak niyetiyle harekete geçti ama sonuçta daha çok ilahiyat veya Diyanet zihniyetine darbe vurdu kanaatindeyim. Din şurasına katıldım. Tek kelimeyle irkildim. Bazı ilahiyatçılar çıktı, “cemaat” mefhumunu sorguladı. “Kendini satan bireyler, sürü kafası ile hareket edenler, bu iş cemaatle olmaz” gibi tavırlar alındı. İslamın teslimiyet demek olduğunu unuttular. Bir tanesi rüyalara saldırdı. Sanki Kur’an’da bir sure, Yusuf suresi yokmuş, bu konuda sahih pek çok hadis yokmuşçasına. Bir diğeri sadece sır ve gizem olmasın da ne olursa olsun kabilinden ‘meknuz’ kelimesinin muhkem demek olduğu tevilini yaptı.

Aslına bakılırsa 1920'li yıllardan beri geleneğimizi yitirdiğimiz için fıkrî bakımdan omurgası kırılmış en önde gelen kesim ilahiyatçılardır. İlahiyatçılarda teolojik omurga kalmamıştır. Bu yüzden tarihte görülmediği kadar uçuk kaçık ilahiyatçılarımızın mebzul miktarda cirit attığı bir sahadır Türkiye sathı.

Geleneğe dayanmayan bu nevezuhur hoca tipleri ister istemez yeni pozitivist rejimin mahsulüdür. Geleneksel yapımızda medrese, tekke gibi ilmi hiyerarşinin olduğu mekanizmalar mevcuttu. Birisi kendinden iddia ile "Hocaefendi" olamazdı. Belirli merhalelerden geçirdi. Bu tabii bir safhaydı. Yaklaşık 40 yaş civarında allâme olurdunuz. Aynı şekilde bir Şeyh Efendi, medrese sonrası yüksek ihtisas dersleri alarak şeyh olurdu. Gelenekte tekke eğitimi medrese sonrası yüksek lisans ve doktora mesabesindeydi. Yani tekke şeyhi de kendinden zuhur edemez. Bir silsileye bağlıdır. Zahirî ilimlerden belirli dereceler alır, ondan sonra da dergâh şeyhliği yapardı. Bunu bir iki yıl değil; 10, 20 yıl yaparak elde ederdi. Herkes durumunu takip ederdi, tabii bir kontrol mekanizması kendiliğinden gelişirdi. Yani 30 yıllık bir dergâh şeyhinden, herkes "Allah razı olsun" diyorsa, herkes "ben ondan iyi şeyler öğrendim" diyorsa beraat esas alınır ve hakkında kimse bir şey söyleyemezdi. Hatta teşekkür edilirdi kendisine. Ancak bu yapı yıkılınca ister istemez, kendinden menkul hoca, şeyh, vaiz ve din adamları çıktı ortaya.

Dinî saha ister istemez maneviyat ve katmanları, ahiret, dünya ötesi, metafizik konularını da içermesi hasebiyle ben ötesi alanlara müteallik konuları da gündeme getirir. Sadece maddî, hukukî, toplumsal konular değildir dinin mevzuu.

Fırsat bu fırsattır deyu İbni Arabî'ye, Mevlânâ'ya saldıran bazı ilahiyatçılara iş çıktı. Bu insanlar halkta hiçbir karşılığı olmayan kişiler... Din şûrasında konuşulanlardan hareketle Diyanet camiasının olayı yorumlarken çok büyük problemler taşıdığını gördüm. Hayâl kırıklığıyla ayrıldım. İlahi-

yat ve Diyanet camiası bu şekilde olduğu sürece FETÖ benzeri yapıların ortaya çıkması mümkün değil. Demokrasi mücadelesinde Cerrahi Tekkesi 3, İsmailağa 2, Adıyaman 2 şehit verdi. Hatta köprüde şehit olan çocuklardan biri Şii idi. Halkı meydanlara o ilahiyat profesörleri çıkarırdı. Ayrıca kendisinin fıkıh bilgisi ve fıkhî görüşleri üzerine kitap bile yazıldı. Niye kimse FETÖ bir fıkıh hareketidir demiyor? Kendisinin Siyer bilgisi bütün vaazlarında ana sohbet konusudur. Niye kimse bu hareket bir Siyer hareketidir demiyor? Said-i Nursi "Ben Yeni İlm-i Kelam mesleğindeyim" diyor. Niye kimse bu hareketi Kelam ilmine bağlamıyor? Hal böyle iken getirip tasavvufa yamamaya çalışan ilahiyatçılar hiç dürüst davranmıyorlar. El insaf!

Halkımız sapla samanı karıştırmamalı. Çünkü kriptö Vehhabîler ellerine fırsat geçirdiklerini düşünüp cepheyi teşmil etmeye çalışacaklardır. Milletimizin buna çok dikkat etmesi gerekir. Çünkü cemaatler ve tarikatlar ontolojik olarak olması gereken şeylerdir. Dünya var oldu olalı olmaması mümkün olmayan unsurlardır.

Bugün Avrupa ve Amerika tarikat ve cemaat dolu. En değerli şeref ödülleri -Fransa'daki Légion d'honneur gibi- tarikat ödülleri. Malta Şövalyeleri madalyası böyledir mesela. Her siyasî yapının arkasında manevî bir yapı vardır. Türkiye'de radikal laikler ile kriptö Vehhabîler el ele vererek dini maneviyatsızlaştırdılar. Maalesef elimizdeki din, materyalist ilahiyatçılar tarafından maneviyattan koparılmış, aşksız meşksiz bir dindir. Bu model halkın beklentilerini karşılayamayacağı için daha çok mütenebbiler, mütemehdiler, müteşeyyihler, mütehacceler çıkarsa şaşırılmayalım...

Bana göre Diyanet camiası bağımsız olmak zorunda. Bu konuyu şûrada eski başkanlardan Said Yazıcıoğlu dile getirdi. Oralı olunmadı. Zor bir uygulama tabii ki. Ehl-i kible ama farklı bir mezhepte olan kardeşlerimizden kopya çekelim isterseniz. Son yapılan çalışmalarda bazı araştırmacılar mesela Şiielerde olan medrese örneğinin

Sünnilerden alındığını söylüyorlar. Mesela “Velâyet-i Fakih” kavramı aslında Şia’da yok. “Meclis-i Hubregan” hakeza. “Ehl-i hâll ve’l-akd” diye Sünnilikte olan bir kavramın idhâlinden ibaret diyorlar.

AMAÇ TÜRK-İRAN SAVAŞIYDI

Şimdi Şiiliği incelerken uzaylıları inceler gibi hareket ediyoruz. Şii dediğin adamlar her şeyden evvel bizimle aynı Allah’a, aynı kitaba ve aynı peygambere inanıyor. Bir de bakalım onlar ne diyor? Şii âlimlerin siyaset ricalinden bağımsız durmaları, medrese geleneğindeki bir din adamının yetiştirdiği talebelerden yola çıkarak kendi otoritesini oluşturma mekanizması güzel bir mekanizma. Ezher uleması, varsa Sisi yoksa Sisi; başkası iktidardayken de onun megafonu olmak mecburiyetinde. Böyle din adamı mı olur? Olmaz böyle bir şey. Din bağımsızdır. Yakında Necef ve Kerbela ziyaretimiz oldu. Büyük Şii mercilerinin oturduğu yer Necef’tir. Onlardan bir tanesini ziyaret ediyoruz. Ayetullah Feyyaz, Afgan Hazaraları’ndan aslen Türk. “Siz ne yüzle buraya gelirsiniz?” dedi Iraklı bakana. “Kaç dolar maaş alıyorsun?” dedi. “Sen burada insanların susuzluktan öldüğünü biliyor musun?” diye azarladı. Irak için dualar etti ama “Bağdat hükümeti yanlış yapıyor” dedi. Dışarı çıktık, sordum. “Biz din adamlarına laf söyleyemeyiz” dedi bakan. “Üstelik dedikleri de doğru” dedi. Ben o âlime özendim. Bağımsızlığına, eyvallahı olmayışına imrendim. Maaşını devletten almıyor, arkasında halk var.

Bugün Protestanlar Katolikliği inceliyorlar ne var ne yok diye. Dinler arası diyalogdan önce mezheplere bakmak lazım. Bugün darbe teşebbüsünü yapan üst akıl Sünnî dünyanın en güçlü ülkesi olan Türkiye ile Şii dünyanın en güçlü ülkesi olan İran’ı da yerle bir etmek istiyordu. Saddam zamanında söylemişti: “Ben İran’a saldırma niyetinde değildim. Beni siz itelediniz, teşvik ettiniz. Para vereceğim dediniz, niye vermediniz?”

8 yıl boyunca İran’a saldırttılar. Aynı şeyi

bize yaptıracaklardı. Türkiye-İran savaşı senaryosuydu bu. 1 ya da 2 ay değil, 10 yıl içerisinde İran da Türkiye de yerle bir olacaktı. Bu işten ne Türkiye, ne İran kârlı çıkardı. Bilerek ya da bilmeyerek bu işe vesile olacaklardı.

Bunlar dinlerarası diyalog yaptılar ama mezheplerarası diyalog yapmadılar. Neden? Çünkü niyet safı değil, dinî değil. Başka menfaatler var. Kâfirlere yaranarak bir yerlere gelmek istemek var. Ehl-i kible kardeşimle neden diyalog yapmayayım? Ben bir Caferîyle, hatta ve hatta bugün eski kelim kitaplarını atın bir kenara, İsmailîlerle bile niçin yapmayayım? Bugün tarihteki İsmailîler yok artık. Hindistan’dan Nizarî İsmailîleri Kâbe’de hac ederken gördüm. Namaz kılıyorlar. Ama kitaptan bakarsan onlara kâfir dersin.

Bir şeyleri yeniden gözden geçirmek lazım. İslam dairesini yeniden yazmak lazım. Bana göre Sünniler, Zeydiler, Nizarîler, Caferîler vs. bunlar İslamın бүtүнүнü meydana getirirler ve hepsi kardeşimdir, o kadar. Bu tevhide, bu ittihad-ı İslam zihniyetini kurmak lazım.

Türkiye’deki resmî, bürokratik, soğuk dinî örgütlenme anlayışı hâkim olduğu müddetçe sahte maneviyat üreticileri çıkacaktır. Bunun acilen fabrika ayarlarına geri döndürülmesi lazım.

Netice olarak diyebilirim ki: Türkiye’nin iki problem hariç çok büyük problemi yok. Birincisi tek bir etnik yapının öne çıkarılması hadisesiyle diğer etnik unsurların eritilmeye çalışılması bize PKK hareketi olarak geri döndü. İkincisi ise aşırı ve radikal laiklerin dindar olan ne varsa sırf Türkiye dışına değil, dünya dışına itme çabaları ve buna bağlı olarak medrese ve tekkelerin kapatılmasıyla normal dışı dinî örgütlenmelerin ve sahte din temsilinin önu açılmış oldu. Bu böyle devam ettiği sürece ve her iki problem de ileri toplumlarda olduğu gibi normal gelenek sınırlarına çekilmediği sürece benzer tipte haddi aşanlar, aşırı istekler peşinde olanlar her zaman çıkabilecektir.

Allah bizi istikametten ayırmasın.

Bir Kült Hareketi Olarak Pensilvanîlik

O gün ne olduğu sorusuna salt güncel politika, istihbaratçılık ve gazetecilik analizleri üzerinden cevap bulmaya çalışmak sebep-sonuç ilişkisinin sadece sonuçlarına bakmak demek olacaktır kanaatindeyim. Oysa her sonucu öncelleyen bir sebepler düzeyi vardır ve onlar bilinmeden bütüncül bir analize sahip olunamaz. Zira sebepler düzeyi prensipler, yani ana esaslara müteallik bir düzeydir. Bu konuda ilim adamlarının, özellikle de ilahiyat bilimi ile meşgul olanların tahlillerine çok ihtiyaç bulunmaktadır. Biz bir yerden başlayalım istedik.

Şöyle ki, sahih bir geleneğe bağlı olmayan çağdaş mistik kültürler daha çok liderlerinin psiko-patolojik fantezileri ve onlara inanan saf kitlelerin iyi niyetleri üzerine inşa edilirler. Dikkat edilmesi gerekir ki, mistik kültür dediğimiz zaman sadece din kalkışlı hareketleri anlamamak lazımdır. Tarih bazı ideolojilerin de benzer çehreye bürünebildiğini göstermiştir. Çünkü bu durum bu ideolojilerin son kertede dinî/mistik bir hale gelmeden kapsayıcı olamamaları ihtiyacına binaen ortaya çıkar. İnsan ve hayat kökenleri itibari ile ilahî olduklarından insan her şeyi dinleştirmeden,

ilahileştirmeden içselleştiremez. Yani insan dinî bir varlıktır (*homo religious*). Bu yüzden Komünizm gibi la-dinî bir hareket de olsa, ateizm gibi Tanrı karşıtı bir düşünce dahi olsa bağluları katında yüceltilmekten kurtulamazlar.

Yüzyılın başından itibaren pek çok yerde gördüğümüz siyasetten kalkarak dinleşen kült hareketlerin son timsali Kuzey Kore siyasal ideolojisi ve devlet yapısıdır. Siyasî ideolojilerin yanı sıra futbol, müzik vs. her alanda buna şahit olunmaktadır. Kutsallık hiyerarşisi doğru ikame edilemediği durumlarda bu gibi yapılar rol çalmaya başlarlar. Fakat bu ilahlaştırmalar ve dinleştirmeler bir tek sahih ilah olduğu ve onun katında bir tek sahih din olduğu gerçeğini değiştiremez. Zira “Allah’tan başka ilah yoktur” ve “Allah’ın katında yegâne din İslam’dır”. Hakikat bu iken doğrunun ikame edilmediği yeri de sahtelerin dolduracağını unutmamak gerekir. Zira âlemde boşluk yoktur.

İdeolojilerin yanı sıra dinler tarihi de böylesi gelenek dışı akımlar ve liderler üretmesi açısından mümbit bir sahadır. Yukarıda söylediğimiz gibi ideolojik hareketler nihayetinde dinleşirken bazı dinî hareketler de siyasallaşır ve ideolojileşir. Bu türden çizgi dışı dinî hareketlerin bir sosyal problem haline dönüşmesi o yapıların siyasal alana uzanmalarıyla aşikâr hale gelir.

Sonuçta ideolojiden kalkarak dinleşenler ile dinden kalkarak ideolojileşenler bir noktada birleşmektedirler: o da dünyayı kurtarma misyonlarını kendilerinde görmeleri... Theodor Herzl’in mesiyaniik sionizmi ile Adolf Hitler’in mistik Beyaz Kartal hareketini Nazi ideolojisi haline dönüştürmesi karşıt yönlerden hareket etmeler de böylesi iki mühim örnektir. 1978 yılında Guyana’da topluca intihar eden Jim Jones’un Halkın Tapınağı hareketinden Güney Koreli Moon hareketine kadar çağımız böylesi pek çok kült hareketlere şahit olmuştur.

Fakat bu liderlerin fantezileri, hülyaları ve vehimleri sadece kendisine inanan insan-

lar arasında mütedavil kalmayıp bir devleti ele geçirmek, oradan dünyayı ele geçirmek ve hatta kainatı ele geçirmek gibi bilim-kurgu türünden senaryolara dönüştüğünde tehlike global düzeye çıkmış demektir. Üstelik yönetimini ele geçirmek istedikleri ülkenin üzerinde pek çok mihrakın uzun yıllara dayalı emelleri de varsa ortak çıkarları bu grupları zamanla paralel hareket etmeye sevk eder. Lakin büyük operasyon için evvela yerli unsurlar bir öncü birlik olarak, bir truva atı olarak kullanılabilir ve bu grubun açtığı kapıdan operasyonun ikinci ayağı başlar. O andan itibaren daha büyük oyuncular sahaya girer ve belki de ilk grubu da yiyerek olayı tam işgal haline getirirler.

Şimdi bu ülke, üzerinde yedi düvelin emellerinin olduğu Türkiye’dir. Bütün dış güçlerin 1071 ve özellikle 1453’ten beri bu ülkenin birliğini, beraberliğini bozmak için çaba sarf ettikleri gerçeği gizli bir husus değildir. Ne var ki, yeni kurulan Cumhuriyet’in o dönemde moda olan iki hatada ısrarlı tutumu bugüne doğru uzanan ve bir türlü önlenemeyen problemlerin esasını teşkil etmektedir.

Birincisi etnik nasyonalizmi dinin boşalttığı kutsallık alanına oturtmasıyla ortaya çıkan Türk-Kürt problemi ki, hâlâ kanamaya devam ediyor. İkincisi ise dini normal bir hayat felsefesi gibi görüp içselleştirmesi gerekirken kamusal ve sivil alandan dışlamasının yol açtığı problemler. Siz namaz dahi kılınamaz bir ordu oluşturursanız, birileri de o orduya sızma operasyonları yapar ve sonucunu acı bir şekilde görürüz.

Bu çok mühim iki husus çağdaş yönetim anlayışlarında olduğu gibi normalleşmediği sürece Türkiye normalleşemeyecektir. Gerçekten de bu iki alan hariç ülkemizin çok büyük problemleri yoktur. Ve bu iki açığımızı iyi bilen yabancı istihbarat kaynakları özellikle bu alanlar üzerine yatırım yapacaklardır. Bir taraftan Doğu Anadolu’yu kaşırlarken diğer taraftan dinî alanı kaşırmaya çalışmaktadırlar.

TÜRKİYE-İRAN SAVAŞI PLANI

Son yıllarda doğrudan yapamadıkları işleri, bu iş için uygun ve hevesli, yukarıda tarifini vermeye çalıştığımız, bir cemaatin ütöpik ve fantastik emellerini kullanarak yapmaya kalkışmaları çok düşündürücüdür. Daha evvel kısmen denedikleri bir iki operasyonu 15 Temmuz 2016'da kanlı bir darbe teşebbüsü ile sonuçlandırmak istemişler fakat Allah'ın inayeti, ruhanîlerin himmeti ve halkın yiğitçe mukavemeti ile buna muvaffak olamamışlardır.

Bu dalalet ve ihanet içindeki grubun deliliğinin özel yetişmiş polisleri, esnaf, öğrenci, hafız, imam ve derviş insanları katletmek noktasına kadar varacağını kimse tahmin dahi edememiştir. Masum insanları öldürmeleri ve bazı durumlarda kendilerini de öldürmeleri bunların tam bir kült grubu olduğunu göstermektedir. Kendileri için kullanılan Haşhaşi benzetmesini bizzat kendileri doğrulamışlardır.

Gözden kaçırılmaması gereken bir ayrıntı da şudur: Bu grubun liderinin komşumuz İran ve onun mezhebi hakkındaki yaklaşımları belliydi ve bu durum onları kullananlar tarafından bir kenara zaten kaydedilmişti. Tam da istenilen bir durum bu sayede yaratılabilirdi. Yani şayet bu piyonlar Türkiye'yi ele geçirselerdi, arkalarındaki üst aklın bir sonraki planı (hep söylediğimiz ama bir türlü sesimizi duyuramadığımız gibi) Türkiye-İran savaşı çıkarmak olacaktı. Böylece iki büyük Müslüman ülkeyi birbirlerine kırdırtarak aklının ucuna dahi getirmek istemediğim hedeflerine ulaşacaklardı. Ben komşumla olan problemlerimi masada halledebileceğimiz kanaatindeyim.

Ne var ki, her aklın üstünde bir akıl daha vardır. Ve o en üst akıl bu oyuna karşı bir oyuna cevap vermiş ve teşebbüs akim kalmıştır. Türkiye'deki bütün sahil yapılar ve halklar bu işgale mukavemette yerlerini almışlardır. Yeri geldiğinde tasavvufî temaları da meşruiyet arayışı için kullanan bu omurgasız, kişiliksiz, yanardöner sahte-inisiyatik yapının hiçbir dinî-manevî

yönünün kalmadığı ortaya çıkmıştır. Başlangıcında, belki öyle saiklerle bazı samimi insanların teveccühlerini kazandırsa da en sonunda o insanlara da ihanet ederek uluslararası güçlerin oyuncuğı haline düştüler.

Bu rezil son bütün böylesi yapıların, sahte-cemaat ve sahte-tarikatlerin ibret alması gereken bir sondur. Memleketimizin asil evlatları kökü dışarıda her türlü operasyona karşı millî mukavemetini sürdürmüştür. Sağcı-solcu, çok dindar-az dindar, Türk-Kürt, Sünnî-Alevî her zıt grup bu noktada birleşmiştir. *Câmiu'l-ezdâd*'ı bize öğreten geleneğin ustalarına selam olsun. Zıtların dahi birleştiği bir metafizik alan demek ki varmış, bunu sizden öğrendik. Mevlana'dan, Yunus'tan bunu öğrendik.

Bu dinî ve millî şuurla mücehhez hakiki dervişân, ârifân, sufîyân ve mücahidân da şehadetleri pahasına bu vatan müdafaa-sında yerlerini almışlardır. Artık hepimiz yekvücuduz. Ama bunu sürdürebilmemiz için yüksek irfanla ve vahdet neşvesiyle hareket etmeliyiz. Çapsız, liyakatsiz, mürâî tipler bu büyük yükü omuzlayamazlar, bu da biline.

ERENLERİN, ARIFLERİN İSLAMI

Bu arada bu menfur olayı kendi meşrepleri doğrultusunda yorumlayarak fırsattan istifade ile bu toprakların aslı harcı olan muazzez tasavvufa saldıranlar da yavaş yavaş arz-ı endam etmeye başladılar. Bu da sorun içinde ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da hiçbir tarihi olmayan bu nevezur hocalar Kur'an'da "Allah ve resulüne ve sizden olan ululemre itaat edin" ayetini bilmezcesine "itaat" kavramını sorgulamaya kadar vardılar. "Onların kalpleri vardır aklederler" ayetini hiçe sayarak "Aklın yerine kalp malp koyarsanız böyle olur" diyen pek çok geleneksiz ve akli karışık ulema ahkâm kesmeye başladı. Bazı şeyh bozuntuları da bunların ekmeğine yağ sürdüler. Sahte dinlerin yanında Allah'ın dinî, şeytanın yolları yanı sıra Rahman'ın yolu (tariki) olduğunu unutan bu yazarlar

yine kült ile tarikatı birbirine karıştırmaya başladılar. Hatta felsefe tarihinin en büyük ustalarından Pisagor'u bile haşhaşı yapan yazılar ortalığı kapladı. Tam bir zihni kaos. Hâsılı bu olay ülkemizin sadece siyâsî istikrarını değil, düşünce dünyasını da alt üst etmişe benziyor. Kim bilir, belki bu sayede taşlar yerine daha sağlam oturacaktır. Öyle ümit edelim. Unutulmasın ki mütenebbîler (sahte peygamberler) vardı ve her zaman olacağı gibi sahte dinî liderler de (müteşeyyihler) olacaktır. Bizi bunlarla korkutmayınız. Unutmayın ki sahteler bir şeyde hakikat olduğunu gösterir. Sizin sahteniz dahi yoksa kıymet-i harbiyenizi bir kere daha düşününüz.

Erenlerin nefesi ile kurulan bu devletin manevi hamileri Allah'ın izniyle son sahteyi de suçüstü yapmışlardır. Saf ve samimi duygularla daha evvel bu yapıya gönül vermişlerin karar anı bu son olaydır. Bir mümin ancak bir kere kandırılır. İkincisi ise ahmaklıktır.

Bu ülkenin normalleşmesi için yukarıda saydığım iki alandan biri olan din alanında da normalleşme ancak 7 asırdır bu toprakların kurucu babaları olan erenlerin, ariflerin İslâmî ile olacaktır. Yoksa ne Şirazilerin, ne Lawrence'in kıskırttığı mezhebin ve ne de Pensilvanî mezhebinin bu topraklarda tutunma şansı yoktur. Zira hepsi de ehl-i

kibleyi tekfir etmişler ve masum insanların kanlarına girmişlerdir.

Erenlerin nefesi üflenmiş kuvvâ-yı milliyeye ruhunu meydanlarda gören kimileri "Ya hu bunlar deli!" dedi ya biz de yazımızı büyük Halvetî ereni Muhyî'nin şu meşhur deyişlerini kulaklarına fısıldayarak yazımızı bağlayalım:

*Zahid bizi tan eyleme
Hak ismin okur dilimiz
Sakin efsane söyleme
Hazret'e varır yolumuz*

*Sayılmayız parmak ile
Tükenmeyiz kırmak ile
Taşramızdan sormak ile
Kimse bilmez ahvâlimiz*

*Erenler yolun güderiz
Çekilip Hak'a gideriz
Gaza-yı ekber ederiz
İmam Ali'dir ulumuz*

*Erenlerin çoktur yolu
Cümlesine dedik belî
Gören bizi sanır deli
Usludan yeğdir delimiz...*

"Size birileri deli demedikçe gerçek imana ermiş sayılmazsınız" Hz. Muhammed (sav). Vesselam...

Bizans Versus Nâfî Baba Olmamalıydı

Bir mekânı doğuran anlam havuzu, ya kendi iç tefessühü veya hut bir dış güç tarafından zorla dağı(tı)lınca elde kalan fiziksel yapı başka anlam dünyalarına hizmet eder hale dönüş(türül)ür. Bu olayın edebî alanda kelimelerde cereyan eden dönüşümüne semantik kayma denildiğini biliyoruz. Bir kelime aslı manasından çıkar ve başka bir manaya işaret etmeye başlar. Dinler tarihinde, felsefe tarihinde çokça rastlanılan bu durum 'dejenersasyon' olarak görülür. Hatta peygamberlerin sırf bu kaymayı düzeltmek için gönderildikleri bile söylenir. Bu zihniyet kaymalarına bağlı olarak mekânsal dönüşümlerdeki anlam kayması örnekleri de vardır. Bir ibadet mekânının savaş yoluyla başka bir dinin eline geçmesinden sonra o mekân yine bir ibadethane olarak kullanılmaya devam ediyorsa anlam korunmuş demektir. Yok eğer gazino, diskotek, ahır, depo vs. yapılıyorsa burada anlamından koparma vardır.

30 Kasım 1925'te alınan bir kararla başlayan sufi mekânları anlamsızlaştırma operasyonlarının sonuncusunu, bugün Boğaziçi Üniversitesi arazisinde yer alan Nâfî Baba Bektaşî Dergâhı'nın Bizans Araştırmaları Merkezi'ne dönüştürülmesi olayında görüyoruz. Mekânın, ait olduğu anlam dünyası bir askerî darbeye yasaklanmış ve benzer işlevi görmekte olan sadece İstanbul'daki 300 küsur kardeş dergâh ile beraber talan edilmiştir. İçlerinden bazısı cami, bazısı mektep yapıldığı gibi gazino, spor kulübü, tek parti merkezi yapılanlar da olmuştur. Sahte evrak üretilerek mevkii ve binası güzel bazı dergâh binalarını üzerlerine geçiren hükümet erkânı dahi olmuştur.

Şimdi ise içlerinden biri, hem de en güzel Boğaz manzarasına sahip olanı günün modasına uyularak Bizantoloji merkezi yapmak isteniyor. Yasaklamaların üzerinden tamı tamına 90 sene geçmiş olmasına rağmen duvarlarını süsleyen levhalar, üzerinde derin mütalaaların yapıldığı kitaplar, meşk gecelerinin inleyen musiki aletleri ve daha nice sanat eseri müzayedelerde satıla satıla bitirilememiştir. Yasak mekânların yasaklı ürünleri olur halbuki. Ne gariptir, böylesi fikir ve kültür katliamına düşün-

ce özgürlüğü savunucusu aydınlar, insan hakları ve dinî özgürlükler üzerinde ısrarla duran Avrupa Birliği organları hiç ses çıkarmazlar.

Siyasî tarihçilikte 'karşı gruplar'ın (counter groups) çok manidar bir şekilde bazen karşıt oldukları yapılara fayda sağladıkları da gözlemlenir. Bunun en tipik örneği, İsrail'in kuruluşuna Hitler'in katkısıdır. Aldığı gayri insanî tedbirlerle bilerek bilmeyerek büyük katkı sağladığı gerçek. Aynı açıdan bakıldığında bazı komplo teorisyenlerinin, Vahhabî çıkışlı bilim adamı Taliban, el-Kaide ve DAEŞ benzeri hareketlerin T. H. Lawrence'den bu yana bazı uluslararası siyasî güçler tarafından el altından desteklenerek İslam imajının kirletilmesinin hedeflendiği iddiaları da hafife alınacak gibi gözükmüyor. Bu durumda yine aynı teorisyenlerin yüksek irfanın temsil edildiği dergâhların zorla kapatılması olayının Türkiye'de seviyesiz ve radikal bir tarzın önünü açmak için dışarıda planlandığı görüşü de çok absürd kaçmaz.

Çağdaş Türkiye'nin bunca zamandır bir türlü ruhsal referanslarını oturtamamasının toplumsal ve bireysel gerilimlerimizin birinci dereceden âmilî olduğunu her gün tecrübe ediyoruz. Toplumsal huzurumuz Kemalist materyalizm ile siyasal İslamcı materyalizm arasında ezilmiş halde. Her ikisi de insanın her şeyden evvel manevî bir varlık olduğunu bir kenara bırakıp spiritüel alanı dışlamakta. Aralarındaki yegane fark, birinin 'bilim dışı' dediği şeye diğeri'nin 'din dışı' demesi.

Pozitivist tahakkümü akademik zihniyetten dolayı nasıl tıp fakültelerimizde hâlâ alternatif tıp çalışmaları kendine bir yer bulamamakta ise, Türk sanat ve Türk halk müziğimiz nasıl aynı zihniyet tarafından yıllarca radyolardan yasaklanmış ise tasavvufî bir mekânın Boğaziçi Üniversitesi yönetimine bir anlam ifade etmemesi ve onun yerine Bizans'ın daha anlamlı gelmesi de benzer bir durum.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz komplo teorisyenlerinin bu olayla ilgili de benzer

yorumlar yapmaları insanın aklını karıştırıyorsa da söylentiler bir tarafa, ülkemizde Bizans kültür, sanat, din ve siyaset dünyası üzerine akademik araştırmalarının gerçekten çok zayıf olduğu bir gerçek. Yine bunun sebebi yukarıda adlarını zikrettiğim iki karşı grubun dayatmacı zihniyetleri. Eğer Bizans (tıpkı Batı'da olduğu gibi) normal bir tarih çalışma alanı olarak görülseydi bizde de çok daha ciddi çalışmalar yapılabilirdi. Ama Bizans'ı Osmanlı'ya karşı, hatta onu ezercesine bir coşkuyla desteklerseniz sonucun böyle olmasının gerçek müsebbibi 'karşıtı besleme' teorisine göre siz olursunuz.

Hatta bırakın Osmanlı'yı, bir arkeoloji üstadından dinlediğim kadarıyla Sofya'dan Mardin'e kadar Anadolu'ya 200 yıl hakim olmuş Persler hakkında dahi ne kazı, ne de akademik çalışma yaptırılmamış o camia-da. Zira hiçbir şeyin bu toprakların Roma/Bizans/Helen çizgisinde olduğu tezini gölgede bırakmaması gerekiymiş. Öyleyse Batı'dan farklı olarak bu ülkede saf Bizantoloji yapmak maalesef hâlâ mümkün gözükmüyor.

Neticede Bizans versus Nâfi Baba olmamalıydı. Başka bir yer bulunabilirdi. Şimdilik komplo teorisyenlerinin sözlerine kulağımızı tıkayıp iyi niyetimizi muhafaza ederek üniversite yönetimine bazı tavsiyelerde bulunmak isterim.

'MEN AREF' DEMEYİZ, 'KNOW YOURSELVES' DERİZ

Öncelikle şunu belirtmek isterim ki, artık geleneksel Doğu tıbbı Avrupa ve Amerika üniversitelerinde bilimsel bir disiplin olarak kabul edilmiş durumda. Ne alakası var dersiniz ilim adamı olamazsınız. Zira klasik dünyada ilim adamı 'irtibatı kuran kimse' demektir. Hadi gelin, kuralım irtibatı.

Şöyle ki: Laisizmin vatanı Fransa'da, Sorbonne Üniversitesi'nde Prof. Antoine Faivre başkanlığında artık Histoire de l'ésotérisme occidental kurulmuş olduğunu duyduunuz mu acaba? Hatta bu teşebbüsü örnek alan Hollanda Amsterdam Üniversitesi'nden

Prof. Wouter Jacobus Hanegraaff ve İngiltere Exeter Üniversitesi'nden Prof. Nicholas Goodrick-Clarke kendi üniversitelerinde de Esoteric Studies departmanlarının kurulmalarına ön ayak oldular. Yüksek lisans ve doktora programları açmaktalar. Yine Prof. Faivre konunun uzmanı akademisyenlerden müteşekkil bir de European Society for the Study of Western Esotericism kurdu ve bu topluluğun başkanlığını deruhte etmekte. Ülkemize gelince, bir 'karşıtı besleme' olayı da burada yaşandı. Toplumda tasavvufi faaliyet kanunla yasaklandı ama dünyada hiçbir üniversitede olmayan 'Tasavvuf Anabilim Dalı' 1994 yılında yine bu ülkede kuruldu. Tam bir tezat. Hem de dönemin başbakanı merhum Bülent Ecevit imzası ve de şahsi gayretleriyle. Şu an mevcut 86 İlahiyat fakültesinde böyle bir anabilim dalı bulunmakta ve bu sahada tezler yaptırılmakta. Buralara yabancı öğrenciler dahi müracaat ediyorlar. Yakın zamanda ise ilk defa bir özel üniversitenin yöneticileri bu mühim alanı fark ederek ilk İlahiyat Fakültesi dışı akademik Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsünü Üsküdar Üniversitesi çatısı altında kurdular ve YÖK tarafından da onaylandılar. Üniversitenin psikiyatri ve nöroloji alanlarında söz sahibi değerli rektörü Prof. Nevzat Tarhan hoca uzmanlık alanında da tasavvuf disiplininden yararlanmak istediğini ikili görüşmemizde dile getirmişlerdi. Fen Fakültesi eski dekanlarından ve atom profesörü rahmetli Prof. Ahmed Yüksel Özemre (ö. 2008) ile evinde Kuantum fiziği ile tasavvuf keşişmeleri üzerine ne güzel sohbetlerimiz olduğunu hatırladım. Sohbet arasında aslen kendisi gibi fizikçi olup Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanlığı da yapan felsefe profesörü (şimdi emekli) Prof. Yalçın Koç ile nasıl Nâfî Baba benzeri bir bilge olan Çengelköy'deki Süleyman Çelebi Efendinin sohbetlerine gittiklerini anlatmış, beni de elimden tutup o zatı ziyarete götürmüştü. O zatın sohbetlerinde Yalçın hoca ne almış? diye merak ediyorsanız, Boğaziçi'nde öğrencisi Meryem İrmak'ın Mantık dersinde hocanın bir sö-

zünden ilhamla yazdığı muhteşem 'Denize Dönmek İstiyorum' isimli makalesini okumanızı tavsiye ederim. Hem de birkaç kere. Bir fikir teselsülü böyle doğar. Halkadaki her fert bir eliyle alır, öbür eliyle diğere aktarır. İşte buna Tradition (Anane) derler. "El ele, el Hakk'a" demiş erenler.

Hülasa, Boğaziçi Üniversitesi yönetimine acizane Center for the Study of Ottoman Sufism kurmaları halinde Nâfî Baba Dergâhı binasının bu işe daha layık olduğunu hatırlatmak isterim. İstenirse Introduction to Sufi Philosophy derslerini ben verebilirim. 'Men aref' demeyiz, 'Know yourselves' deriz, olur biter.

Korkmayın, nazenin (işte bu kelimeyi İngilizceye çeviremezsiniz!) bir adamdı Nâfî Baba. Babacan bir adamdı. 1833-1912 arasında yaşamış nüktedan bir Bektaşî babasıydı. Aydın bir kimse idi. Bizans imparatoru kendisini tanısaydı müridi olurdu. Oğlu ve halifesi Mahmud Cevad Baba İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı hocasıydı. Aynen bir diğer Bektaşî Babası Ali Nihad Tarlan'ın Türk Dili Edebiyatı hocası olması gibi... Bir torunu Nüzhet Abbas hariciyeciydi. Diğer torunu Hüseyin Pektaş Robert Kolej müdürü...

Zihinlerimizde bazı açılımlar yapmak için mecazlı, temsilli, teşbihli ve esprili bir tarzda kaleme aldığımız yazımızı nur içinde yatsın Nâfî Baba'yı rahmetle anarak ondan bir nükteyle tamamlayalım.

Torunu Cevad Baba'nın rivayetine göre kesinlikle içki kullanmayan Nâfî Baba'ya bir gün dervişler, "Baba erenler!" derler, "bu sene üzüm bereketli oldu, ne yapalım?" Nâfî Baba cevap verir: "Oh ne âlâ. Konu komşuya dağıttınız." Birkaç gün sonra gelip: "Baba erenler! Konu komşuya dağıttık, bitmiyor, kütüklerden fıskırıyor" derler. Bu sefer: "Sokaktan gelen geçene verin" der. Birkaç gün sonra yine: "Baba erenler! Biz dağıttıkça bereketi arttı, koyacak kap kakak kalmadı, ne yapalım?" derler. Baba biraz düşündükten sonra şu nükteli cevabı verir: "Suyunu sıkın, küplere doldurun, bekleyin bakalım Allah ne gösterir". Gülüşürler...

Mevlana'dan Bahsedilmesinin Sebebi Onu Ötekileştirmemiz!

Mevlana'dan Bahsedilmesinin Sebebi Onu Ötekileştirmemiz!

KONUŞAN OLCAY CAN KAPLAN

Hız. Mevlana, adı en çok zikredilen fakat ne yazık ki gerçek manada tanınamayan şahsiyetlerden. Onun bize bıraktığı mirastan gerçekte ne kadar istifade ediyoruz?

Hız. Mevlana'yı tanımak iddialı bir söz. Özellikle günümüz Müslümanlarının, genel ve özel anlamda Anadolu Müslümanlarının bu mirasla barışması gerekiyor. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti İslamî düşüncüyü gelenekten kopararak ithal düşüncelerle şekillenen bir yapı inşa etti. Şüphesiz o da bir zenginlikti ama açmazları vardı. Bu da ister istemez Kemalizmin yapmak istediği şeyle örtüşüyordu. Binaenaleyh İslam dünyasının din anlayışı algısı son dönemde maalesef İslamı salt bir hukuk ekolü olarak formatlamıştır. İçerisinde sadece ceza hukukunu öne çıkarması; rahmet, marifet, estetik, izan, hikmet, irfan, cemel gibi tecellilerin bol olduğu muazzez İslam dinini düşmanlarının dahi yapamadığı derecede indirgeyerek güdükleştirmiştir.

Peki bu anlayış nasıl ortadan kalkacak?

Bu anlayışa son vermek için Hz. Mevlana İslamıyla barışılması gerekiyor. Anadolu İslamının kurucu babaları dediğimiz İbn Arabi Hazretleri, Hz. Mevlana ve Hz. Yunus Emre'den meydana gelen bu üçlü nasıl ki Osmanlı ve Türkiye İslamını şekillendirdiyeler, Cumhuriyet dönemi Müslümanlığının da kurucu babaları olmalarını temenni ederiz. Bu sayede ülkemizdeki "dindar" kişiliğin dindar olmaya yaklaşımı da değişecektir. Kurucu babaların işlediği İslamın Osmanlı Müslümanlarını bürokrasi, ilmiye, seyfiye ve kalemiye sınıflarını ihata etmesi ve onların entelektüel zihin dünyalarının şekillenmesinde bu kişilerin emeğinin geçmesi rafine edilen dinî bir hayat ortaya çıkarmıştı. Estetize edilmiş sanatı, şiiri, edebiyatı ve musikisiyle bir medeniyet inşa edilmiştir.

İSLAM ANLAYIŞI TASAVVUFİ ÖRGÜYLE İŞLENMİŞTİR

Hz. Mevlana Moğol istilasından sonra Anadolu'nun tekrar ayağa kalkmasına ve canlanmasına vesile olmuştu. Bu coğrafya yeniden nasıl canlanacak? Yani senede bir kere düzenlediğimiz Şeb-i Aruslar yeterli mi buna?

Kesinlikle yeterli değil. Bütün merasim ve ritüeller için ikincil, üçüncül, yani törensel kısmıdır. Ama doktrindir önemli olan. Hz. Mevlana hayatında bu kadar Şeb-i Arus törenine katılmamıştır. Hayatında çok nadirdir sema ve törenler. Onun haricinde ne yaptığına bakmak lazım... Bunun için hayat felsefesinin, yani İngilizlerin dediği gibi Way of Life'in benimsenmesi gerekiyor. Hz. Mevlana'nın, İbn Arabi'nin sözleri felsefe odağında, irfan ocaklarında işlenerek insan ve toplum anlayışlarının çıkarılması gerekiyor. İnsan felsefesi ve pedagojinin anlamlandırılması da bu yoldan geçiyor.

Bugün sadece Yunus Emre'nin veya Mevlana'nın şiirlerinin vezinlerini öğrenciye öğretmek, onların felsefesini işliyor olmak anlamına gelmiyor. Bugün sadece Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde Yunus Emre'ye değiniyor olmak, bir Türk şairine referansta bulunmak yeterli değildir. Yunus Emre'nin üslubu itibariyle şiiriyle işlediği aslında bir İslam metafiziğidir. Bu İslam anlayışının bugün İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat fakültelerindeki İslam formatını da şekillendirmesi gerek. Bahsetmiş olduğumuz bu durum yerleşik İslama aykırı, "Yunus İslamı"na zıt bazı akımların elindeydi.

Söylediğinizden şunu anlıyoruz, sadece barışmak Hz. Mevlana ve Hz. Yunus Emre ile alakalı olmayacak. Genel olarak tasavvufu barışma sürecine girilmeli.

Evet, tabii ki öyle. Mevlana ve Yunus'un her yiğidin yoğurt yiyiş tarzı gibi, kendilerine has bir üslupları var. Onlar hadiseleri tasavvufun süzgecinden geçirirler. Başka bakış tarzları da olabilir. Onlara da saygı duyarız. Mesela Selefî bakış tarzının neler yaptığını ve yapabileceğini, kapasitesinin ne olduğunu, nasıl bir toplum ve dünya öngördüğünü özellikle Ortadoğu'da çok yakından izliyoruz. Bu gördüğünüz Selefîlik değil, diyen birileri varsa o zaman onlar bize izah etsinler. Böylelikle biz de görelim Selefîliğin neler yapabileceğini... Ben bütün bakış açılarına saygı duyuyorum. Ama tasavvufî tecrübenin kainata ve insana katkısı geçmişte kendisini ispatlamıştır.

Bizim bugünkü bakışımızı biraz yüzysel... Şeb-i Arus törenlerinde devletin üst düzey yetkililerinin katılımıyla Mevlevî âyin-i şerifi yapılıyor. Ama aslında bu kanunen yasak. Burada bir tezat yok mu?

Evet, açık bir tezat! Buna şöyle bir formül bulunmuş: 30 Kasım 1925'te çıkan 677 sayılı kanuna göre bir kimseye şeyh, mürşit, halife, derviş unvanı verilmesi yasaklanarak tekkeler kapatılmış. Ama ister istemez belli

zorlamalar neticesinde bugün folklor dansı statüsü altında –ki Kültür Bakanlığı statüsüne göre sema da aşağı-yukarı folklorik dans olarak görülmekte- Türkiye turizmine katkısı da göz önünde bulundurularak tamamen şova dönüştürülmüştür. Aslında gerçek mânâda semaya izleyici alınmaz. Semalar kapalı kapılar ardında, ışıklar kapatılarak yapılır. Böylelikle kimse izleyemez. Züvvar maksuresi denilen ziyaretçi kabini ilk defa 19. yüzyılda Galata Mevle-

sı gerekiyor. Osmanlı'nın maddî-manevî olarak Mevleviliği desteklediği çok açık... Kırım'dan Yemen'e, Bağdat'tan Kefe'ye, kadar İmparatorluğun en uzak köşelerinde bile neredeyse Mevlevihane var. Ancak Osmanlı'da devlet tarafından icra edilen bir sema töreni tarzı yok. Zaten Osmanlı'da tasavvuf üzerine çok konuşulmazdı. Bir şeyi yaşarsanız çok konuşmazsınız. Bizim sürekli "tasavvuf ve Mevlana" dememizin sebebi de ötekileştirip dıştan bakıyor olma-

Alevi vatandaşlarımız dergâhlarının açılabilmesi için Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabiliyorsa bütün manevî ocaklara da aynı muamele yapılmalı; bu kanun derhal kaldırılmalı.

vihânesi'nde yabancı diplomatların izlemesi için ihdas edilmiştir. Bugün ise sema edenden çok izleyici var, bu da işin ruhunu biraz zedeliyor açıkçası. Ama bu zedelenmiş halinde bile bir bereket var!

Mevlevî semâ'nın bir gösteri formatından çıkarılması için Mevlevihanelerin üzerindeki kilitlerin kaldırılması gerek. Nasıl ki, Alevi vatandaşlarımız dergâhlarının açılabilmesi için Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurabiliyorsa bütün manevî ocaklara da aynı muamele yapılmalı; bu kanun derhal kaldırılmalı. Bir Alevi vatandaşın Alevi dedesine gidip ritüellerini gerçekleştirmesi nasıl ibadet özgürlüğüyse bir Mevlevî dervişinin kendi şeyhine hizmet etmesinde ve seyri sulûkunu yapmasında ne gibi bir mahzur olabilir? Bu yasak bir devre aitti, o devir de geçti gitti... Beşerin getirdiği kanun ilâ nihaye değildir. Allah'ın Kur'an'da getirdiği bazı kaideleri değiştirdiğini (mensuh) görüyoruz. Allah, tabiri caizse, güncelleme yapıyorsa siz beşer olarak nasıl yapmazsınız?

Benim burada derdim görselliğin içerisinde Mevlevîliğin "tüketilmesinden" işin ruhuna ve felsefesine vurgu yapılma-

mız. Ben normalleşmeyle beraber tasavvufun çok konuşulacağını zannetmiyorum.

Bir de Mevlevî ayini televizyonlarda izlendiğinde insanlar şöyle bir vehamete kapılıyorlar: Demek ki Mevlevîlik tarikatlar içerisinde öyle yüksek bir mevkedir ki diğerleri onun altında yer alıyor.

Bu algının sebebi Hz. Mevlana'nın dünya çapında bilinmesi alakalı. Buna mukabil Anadolu'da bazı tarikatlar evrenselliği yakalayamamıştır. Mesela Hz. Pir Hüsameddin Uşşakî kolu Batı Anadolu'da, İstanbul'da ve Rumeli'de belirli yerlerde devam etmiş bir yol. Ama Hazret'in görüş ve eserleri dünyaya yayılmış değil. Dolayısıyla etki alanı çok mahdud olmuş. Bu açıdan baktığımızda Mevlana ve Mevlevîlik ile kıyas edilemez. Aynı şekilde İbn Arabî de dünyaya mâl olmuş bir sufi. Bunların hepsi aslında aynı şeyi söylüyorlar. Kimi çok yazdığı, kimi çok söylediği için daha fazla tanınabiliyor.

Şah İsmail'in Melez Mezhebi İran'ı İkiye Böldü

Dinî yaklaşımların ve mezheplerin, Ortaçağ'ın hem Doğu, hem de Batı toplumlarında siyasî tavır alışları belirleyen en mühim âmillerden olduğu bir gerçek. Yunanistan'ın Türkiye'ye siyasî olarak bakışında Ortodoks Kilisesinin toprağa bağımlı (terrestrial) kutsallık anlayışından beslenen, Helen İmparatorluğu "megola idea"sı en merkeze oturan amildir. Benzer bir dinî yaklaşıma sahip olan Siyonizmde de Kudüs olmadan iyi bir Yahudi olmak mümkün değildir. Bu mezhebî yorumların, o kara parçalarına aşırı önem atfetmesiyle siyasî saldırganlık körüklenmiş olmaktadır. O kültürlerde çocuklar, "Bir gün mutlaka seni alacağım..." şarkıları ile büyürler.

Genelde İslam toplumlarında, özelde ise bizde, mesela Osmanlı siyasetinde, toprakların değil insanların fethedilmesi öncelenir. "İla-yı kelimetullah"ı o insanlara duyurmak ve Allah rızasını ummak için cihad edilir. Toprağı ele geçirmek de ikincil bir ekonomik değer olarak yerini alır. Bu irfan düzeyinde tabii ki fıkhi bir mezhebe bağlı olunur. Lakin salt mezhebî bakış açısı ile veyahut muayyen bir mezhebi hâkim kılmak için hareket etmek olgun bir hareket sayılmaz.

Osmanlıların Hanefî mezheb oldukları doğrudur ancak hâkim oldukları yerlerde Hanefîzm yaptıklarına dair pek bir malumat yoktur. Ta ki Şah İsmail uluslararası siyasette sivirmeye başlayınca kadar. Onun Şîilik ile sufiliği karıştırarak elde ettiği melez mezhebi, gerek İslam kardeşliği ideasını ve gerekse fizikî olarak Osmanlı Türkiye'sini tehdit eder hale gelmeye başlayınca buna karşı ister istemez tedbir alma fikri gelişmeye başladı. Yoksa Osmanlı Doğudan bir tehlike gelmeyeceğini varsayarak hep Batıya doğru bir dış siyaset izlemekteydi.

Bu noktada Şah İsmail dönemi Safevî İran'ı (zira Safevîlerin her döneminde aynı siyaset sürdürülmedi) katı ve saldırgan bir mezhepçilik uğruna büyük katliamlar yapmaya başladı. O kadar ki, yanındaki Şîî din adamları bile kendisine karşı çıktılar. Bu yaptıkların doğru değil, dediler. Fakat onları dahi dinlemedi; hatta bazılarını yanından uzaklaştırdı. Bu saldırılar ister istemez Osmanlı'da bir karşı refleks geliştirdi. İki taraf ordularının malum savaşlarının yanı sıra bazı toplumsal zecrî ve de gayr-i insanî cezalandırılmalar gerçekleşti. Bu, her iki tarafın da hayrına olmadı maalesef.

Bugünkü Şia'da başlıca iki temayül var: Daha dar zihniyette olup, dünya Şîî olsa her problem hallolur diye düşünen din adamları ve onların etki çevrelerinden meydana gelen gruplar. Bir de yine Şîî olmakla beraber İran'ın zengin irfan geleneginden beslenerek olaylara mezhepçiliğin dar penceresinden bakmak yerine daha geniş vizyonla bakabilenler. Mesela bir yönden İmam Humeyni ve tâbileri ile diğer yönden Ali Şeriatî ve öğrencileri bu ikinci grupta yer alan kimselerdir. Bugünkü İran'ın siyaseti ise ilk gruptakiler ile ikinci gruptakilerin fikirlerine meyiletmek arasında gidip gelmektedir. Ahmedinejad sonrası ibre, ikinci gruptakilere doğru dönmüş gibi gözüküyor.

YAVUZ'UN EN BÜYÜK REFERANSI İBN ARABÎ'DİR

Osmanlı denilen sosyo-politik yapının tarih sahnesine arz-ı endam ettiği ilk günlerden itibaren metafizik değerlere atıfla oluşan bir devlet anlayışı hemen gözümüze çarpar. Aslında bu durum bir bakıma pre-modern (modernizm öncesi) yapıların genel hususiyetidir. Sultanlar ve krallar prensip olarak bilgelerin gözetim ve denetimi altında icra-i hükümet ederlerdi. Böylesi bir bakış açısı sultanların gözünde devleti “kutsal” bir şekle ve siyaseti de Allah’ın kullarına hizmet yolunda bir “ibadet” haline getirmekteydi. Bu bağlamda bazı sufi/âlim şahsiyetlerin görüşlerine Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısının kurucu felsefesinin oluşmasında daha farklı bir şekilde önem verildiği görülmektedir.

Kuruluştan yükselişe kadarki dönemde Osmanlı’nın din felsefesinde öne çıkan en önemli şahsiyet “Şeyh-i Ekber” lakabıyla anılan Muhyiddin İbn Arabî’dir.

Yükseliş döneminden sonra da azalarak devam eden Osmanlı Devleti ile Şeyh-i Ekber arasındaki irtibat çok mühim sonuçlar doğurmuştur ama günümüz tarihçileri bazı sebeplerden dolayı bu bağı ya görmezden gelmekte veyahut bunun yerine başka irtibatlar ikâme etmeye çalışmaktadırlar. Bunun sebebi klasik dönem tarihçilerinin yeteri kadar dini düşünce bilgisine sahip olmaması, konuyla doktrin açısından ilgilenen ilahiyatçıların ise tasavvufi yoruma

kapalılıkları ve bazı tasavvuf tarihçilerinin de daha çok Cumhuriyet döneminde öne çıkan meşreb zaviyesinden Osmanlı’yı değerlendirmeye kalkışmalarında yatmaktadır.

Şeyh ve devlet irtibatının bazı yönleri tarihî hakikatleri ihtiva ederken bazı yönleri de menkıbevî, mitolojik tasavvurlar taşımaktadır. Osmanlı’nın din felsefesini belirleyen Şeyh Edebalı, Dâvûd-ı Kayserî, Molla Fenarî gibi kurucu fikir adamlarının hemen hepsinin bir şekilde Ekberî ekolle irtibatlı kimseler olması Osmanlı ile İbn Arabî’nin düşünceleri arasında en baştan itibaren çok sıcak bir bağın kurulmasını sağlar ki, bu tarihi bir gerçektir.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu görmeden dar-ı bekâya göçen İbn Arabî’ye atfedilen eş-Şeceretü’n-Nu’mâniyye fî’l-Devleti’l-Osmâniyye isimli risalede daha önceden Osmanlı Devleti’nin kurulacağını ve yedi asır kadar muammer olduktan (yaşadıktan) sonra inkıraz bulacağı yazılıdır.

Bahsi geçen risalenin ona aidiyeti şüphelidir; bu durumda ortada menkıbevî ve mitolojik bir olay vardır. Öyle bile olsa söz konusu risaledeki tebşiratın daha sonraki dönemlerde devlet erkani tarafından bir şeref vesikası olarak kullanıldığını görmek önemlidir. Bu da sonuçta bir tarihsel gerçek olmaktadır.

SORUN HEM DİNİ, HEM DE SİYASÎ

Süreç içerisinde devletin bu şekilde oluşmuş resmî din tercihi Yavuz dönemine geldiğimiz zaman bazı saldırıların yapıldığı görülür. Kendisi daha Amasya'da şehzade, Trabzon'da valiyken bizzat şahit olduğu çizgiyi aşan, tahammül sınırlarını zorlayan bazı uygulamalar görülmektedir.

Sorun hem siyasî, hem dinîdir. Mesele siyasî olarak Akkoyunluların Diyarbakır'daki faaliyetleri kendisini tedirgin etmektedir. Safevîlerin Akkoyunlu Devleti'yle ilişkisinin anlaşılması için Walther Hinz'ın Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd adlı kitabı mühimdir. Bu kitaptaki bir noktaya özellikle dikkat çekmek isterim:

Timur'un Ankara Savaşı'nda aldığı 30 bin Rumlu (Anadolulu) esiri Erdebil'de Safevî dergâhına bağışlaması. Bilahare Anadolu'da Safevî ocağının faal olmasında çok önemli rol oynayacak bir husustur bu.

Şüphesiz her devletin kırmızı çizgileri vardır. Önemli olan bu çizgilerin nereye kadar kapsayıcı ve nereye kadar dışlayıcı olduklarıdır. Bu kırmızı çizgiler Osmanlı Devleti'nde 'irfanî Sünnilik' diyebileceğimiz tasavvufî yoğunluğu olan bir İslam anlayışdır. Burada Ehl-i Beyt muhabbeti kuvvetli bir şekilde bulunmaktadır. Bu, günümüzde daha çok Arap ülkelerinde görülen Selefî Sünnilik anlayışından çok uzak bir tarzdır. Devlet iradesi bu geniş anlayışın ötesine geçen şeylerde de heterodoksi sınırlarının başladığını söyler. İlk üç halifenin tenkid bir yere kadar kabul edilebilir ama hakaret ve küfre varan yaklaşımlar ve Peygamber'in (sas) zevcesine -haşa- fahişelik ithamına varan sözler kabul edilemeyecek kırmızı çizgi ihlalleridir. Bunun yanı sıra Müslümanların saf Mehdi beklentisi inancını suistimal ederek "Beklenen Mehdi benim" mealinde bazı insanların peşlerine adam takarak bozgunculuğa meyletmeleri, ister istemez devletin tedbir almasını da beraberinde getirecektir. Bu tedbirler alınırken bazı sert uygulamalar olabilir. Ancak tedbir almaya sebebiyet veren olayları

da bilmemiz gerekmektedir.

Şu bakış açısı insafî ve ilmî değildir ve tek taraflı bakma zaafı taşımaktadır: Yavuz izansız, irfansız, Yezid taraftarı, Sünnî, zalim bir padişah'tır; diğer taraftan İsmail-i Safevî arif, merhametli bir Şahtır. Vakia ise bu tezin bazı yönlerini yalanlamaktadır.

"Şah İsmail mazlum, Yavuz zalim" fotoğrafı bir kurgudan ibarettir. Ortada dinî zevk farkıyla beraber bir de siyasî rekabet var. Hatta bu siyasî rekabetin ardında dini müdafaa gayreti belki de itici bir kuvvet olarak duruyor. Yavuz otantik İslamın müdafii rolünü oynuyor. Otantik İslamın müdafaa-sında otantik olmayanlar sakince kenarda durduğunda bir şey yapılmıyor ama o sessiz duran marjinaler, otantik olana saldırıp yerine talip olmaya başladığında ister istemez tedbir alınıyor.

Yavuz'un zihnî kurgulanmasında dinî referanslarına baktığımız zaman ariflerle, bilgilerle hemhal bir Yavuz görmekteyiz. Çağdaş bazı yazarlarda Yavuz'u adeta bir Vahhabî gibi sunuşlar söz konusu ki, bu da bilimsel değildir. Oysa Yavuz, belki de Şah İsmail'den daha fazla tasavvufî irtibatlı bir insandır ama Şah İsmail gibi şeyhlik iddiasında değildir. Biri "Ben şeyh idim şimdi şah oldum" derken, diğeri "Padişah-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş/Bir veliye bende olmak hepisinden âlâ imiş" beytini söylemiş. Şiirlerine baktığımız zaman (ki Farsçadır) ârifâne taraflar olduğunu görmekteyiz. Hayatına baktığımızdaysa her zaman sufî zatlara ve seyyidlere hürmet ettiğini görürüz.

Mısır seferine giderken Mevlana'nın türbesini ziyaret edip tamir ettirdiğini görmekteyiz. Halvetî şeyhi Sümbül Efendi ile yakın temasta olduğu biliniyor. Yanında bulunan baş müftüsü İbn Kemal'in düz bir molla olmadığını, bir arif ve ilm-i cifr-i kebir sahibi olduğunu, bu ilimle zaman zaman sultana da rehberlik ettiğini biliyoruz.

Bugün Şah İsmail fenomeninde de menkibevî ve mitolojik pek çok yön bulunmaktadır ki, bilimsel olarak titizlikle incelenmeye muhtaçtır. Mesela nasıl Attar,

Mevlana, Yunus Emre ve diğer bazı şairlere izafe edilen başkalarının şiirleri varsa, Hayatî mahlasıyla yazılan şiirlerin bazılarının da Şah İsmail'e ait olmadığı söyleniyor. Şah İsmail'in tasavvufî tarafı olmakla beraber tasavvufun içerisinde de zaman zaman uçuk kaçık, patolojik, mesyanik, psiko-patolojik vakaların da ortaya çıkabildiği bir gerçektir.

Şah İsmail'in aile kökeni itibarıyla Sünnî tarikat geleneğinden gelerek, o geleneğin sınırlarını zorlayarak ortaya koyduğu bir yönüyle mezhep, bir yönüyle tarikat gibi gözükünce bu sentetik oluşum aslında bugünkü Şia kurumsallığının da modelidir.

Bu bağlamda Ali Şeriatî'nin 'Ali Şiasî-Safevî Şiasî' karşıt okuması câlib-i dikkattir.

Tarihî metinlerde Şah İsmail'in kişiliğinde psiko-patolojik bazı vecheler olduğu da göze çarpar. Mesela onun devletinin "Ahir zamanda bizim bir devletimiz gelecek" hadisine atfen ahir zamanda kurulacak olan Mehdi devleti olduğuna dair o dönemde yazılmış risaleler vardır. "İşte o devlet bu devlettir" imajıyla insanlar Şah İsmail'in beklenen Mehdi olduğuna inanmaya davet ediliyordu. Sünniliğe karşı inanılmaz bir kin ve nefret içerisindeydi. Bunun sebeplerinin araştırılması gerekiyor. Yani Şah, kendisine silah çekmeyen Sünniye dahi tahammül edememekte, katliamlar yapıyordu. Şunu da bilmemiz gerekir ki, onun kimi anlayış ve uygulamalarına dönemin bazı Şii ilim otoritelerinden de itirazlar gelmiştir. Bu husus bizde pek bilinmez.

Tebriz'de bir gecede 40 bine yakın insanı kılıçtan geçirtmesine bazı Şii alimler de karşı çıkmıştır. Tarihî rivayetlerde geçen bu rakamlar daha sonra Yavuz'un Anadolu'da Şah İsmail yanlısı bir o kadar kişiyi öldürttüğü rivayetine dönüşür. Bu rivayet ya yazılı metinlerde geçen salt kitabî bir intikamdır veyahut gerçekte de savaşlarda geçerli bir misl-i mukabele örneğidir.

"Şah İsmail'in zulmüne sessiz kalamam" deyip yanından kaçmış büyük Şia alimleri vardır. Mesela Muhakkik-i Sanî lakaplı Ali b. İzzeddin Hüseyin Kerekî (ö. 940/1519) isimli büyük mercî önceleri yanından yer alırken, onun Herat'ta katlettiği insanlar içerisinde tanıdığı Sünnî bir alim de olduğunu duyunca "Ben bu zulme daha fazla ortak olamam" diyerek yanından ayrılmıştır. Bu zat daha sonra Şah İsmail'in oğlu (ki üslup olarak babasından çok farklıdır) Tahmasb'ın yanından yer alacak olan bir ilim adamıdır.

Ekberî düşünce geleneği

Osmanlı'nın kuruluşunda önemli rol oynayan Şeyh Edebalı, Dâvûd-ı Kayserî, Molla Fenarî gibi âlimler Ekberî ekole bağlıydılar. Altta Şakayık-ı Nu'maniye'de yer alan bir minyatürde Yıldırım Bayezid ve Molla Fenarî bir arada görülüyor.

SEYR Ü SÜLÛK-I ŞAHANE

“Yavuz’un otantik İslam algısında yeri olan mütefekkirler kimlerdir?” diye baktığımız zaman yine karşımıza ecdadının en önemli referans kaynağı olan İbn Arabî ismi çıkmaktadır. Çünkü ceddinin İbn Arabî mektebine büyük hürmet beslediğini, adının payitahtta ve sarayda çok iyi anıldığını duyarak büyümüştür.

Şah İsmail kendisini ‘Biz Mehdi’nin devletiyiz’ diye tanımlarken Yavuz ‘İbn Arabî’nin tebşir ettiği devletiz’ diye tanımlamaktaydı.

Şöyle ki: Tebriz’den dönerken yanında getirmiş olduğu büyük alimlerden İdris-i Bitlisi’nin ve onun babası Hüsametdin-i Bitlisi’nin İbn-i Arabî mektebinden olduğunu ve Füsusu’l-Hikem’in şarihleri olduklarını biliyoruz. Yine Tebriz’den gelen Şeyh Mekki Efendi’ye el-Cânibü’l-garbi fı halli müşkilat-ı İbn Arabî isimli Farsça bir kitap yazdırmış, sonra da Ahmed Neyli Efendi’ye tercüme ettirmiş (bu eser danışmanlığım altında bir tez konusu olarak çalışılmış ve

sonra da kitap olarak basılmıştır). Bu kitap Yavuz’un emri üzerine yazılmıştır.

Ardından devletin resmî müftüsü diyebileceğimiz Kemal Paşazâde’nin “İbn Arabî müdafaası” diyebileceğimiz pek mühim bir fetvası vardır. İbn Kemal bu fetvayı kendi kendine değil, Sultan’ın talebi üzerine vermiştir.

Fetvanın muhtevasına göre, “İbn Arabî büyük bir ariftir ve her arifte olduğu gibi sözlerinin bazı bölümlerinde yüksek irfan icab eden, anlamak için keşf mertebesini gerektiren noktalar bulunmaktadır. Binaenaleyh o mertebede değilseniz el sürmeyiniz. Sizin mertebenizde olan kısımları okuyunuz sadece. Bir gün gelir, belki o kısımları da anlarsınız. Sakın bilmediğinizin ardına düşmeyiniz ve sakın ola anlamadığınız için onu tekfir etmeyiniz” mealinde bir fetvası vardır.

Diyebiliriz ki, bu fetva Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’nin İbn Arabî hakkındaki resmî fetvasıdır ve geçerliliği de 1923 yılına kadar sürmüştür.

‘Sin’ Şın’a girdiğinde...

Günümüzde de oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Sultan Selim Külliyesi’ndeki türbeye defnedilen Yavuz’un sandukasının önünde Muhyiddin İbn Arabî’ye atfedilen meşhur şiir yer almaktadır.

SELİM ŞAM'A GİRDİĞİNDE...

Yavuz ve İbn Arabî irtibatına dair pek mühim bir diğer husus da yine Şah İsmail'e destek verdiğini duyduğu Memlükleri yola getirmek için Kahire'ye kadar giderek, Mısır'ı Osmanlı toprağına katıp hilafeti alarak 74. İslam halifesi sıfatıyla dönerken Şam'da İbn Arabî'nin kabrini bulmak için bir ay kadar burada kalmasıdır.

Muhyiddin İbn Arabî'nin kabri birkaç asırdır o bölgede hakim olan katı Sünni anlayışlar neticesinde yerle bir edilerek çöplük haline getirilmişti. Çölü geçmiş yorgun bir orduya Sultan bir kabrin bulunması emrini verdi. Bu kabrin nasıl bulunduğu dair muhtelif menkıbeler vardır:

Bir rivayete göre cifr ilminin yardımıyla bu kabrin yerini İbn Kemal bulmuştur. Bir başka rivayete göre kabir, o dönemde Şam'da yaşamakta olan yaşlı şeyhlerin hem şifahî bilgilerine başvurulmak suretiyle, hem de 'keşf-i kubûr' denilen manevî bir yöntemle bulunmuştur.

Menkıbeye göre kabrin bulunduğu yer kazılmış ve mezarın üzerinde bir taş bulunmuştu. Taşın üzerinde Arapça olarak, "İza dahale's-sin bi's-şın yezher kabru Muhyiddin" diye bir şiir yazılıdır. Bunu okuyup tercüme ettirirler. Tercümesi şudur: "Sin Şın'a girdiğinde Muhyiddin'in kabri yeniden açığa çıkacaktır." Rivayete göre Muhyiddin Arabî'nin bir şiiridir bu. Hemen orada cifr ilmi de bilen İbn Kemal Padişah'a şöyle der:

Efendim "Sin" Selim'dir ki sizsiniz. "Şın" Şam-ı şeriftir. Yani manası budur ki, Selim Şam'a girdiğinde Muhyiddin'in kabri bulunacak."

O anda gözler yaşarmış ve dua edilmişti. Sultanın emriyle derhal bir türbe, yanına bir cami, caminin yanına imarethane ve tekke şeklinde bir külliye yapılmıştı. O zamandan son zamanlara gelinceye kadar devlet bu mekana hep gözü gibi bakmıştı. Mesela "Haremeyn-i Şerifeyn evkâfına mülhâk Şeyh-i Ekber Câmii evkâfı ve sâir evkâf görevlilerinin maaşlarıyla fodula fıyatları..." hakkında beratlar vardır (Cevdet

Üç padişah gören âlim

Yavuz'a rehberlik eden Şeyhülislam İbn Kemal üç padişah görmüş; hadis, fıkıh, tarih, felsefe gibi alanlarda eserler kaleme almış çok yönlü bir âlimdir.

Evkaf, nr. 11368).

Bütün bu kesitler Yavuz'da kendini açığa çıkaran İslam anlayışının Muhyiddin İbn Arabî neşvesinde bir tasavvufî Sünnilik olduğunu göstermektedir. Buna bazı kaynaklar "Ana Cadde İslamî" derler. Yavuz'un tarikat anlamında da Sünbül Efen-di'ye bağlı olduğu rivayet edilir. Tabii padişahların seyr ü sülûkları diğer insanlardan farklıdır. Buna "seyr ü sülûk-ı Şâhâne" (Krallar İnisiyasyonu) derler ki bu ayrı bir bahistir.

Yavuz iki taraflı bir mücadele içindeydi. Bir taraftan Şah İsmail'in temsil ettiği mesiyaniğe, tehditkâr, müfrit Şii anlayışla mücadele ederken, diğer taraftan Osmanlı medreselerinde yeni yeni oluşmaya başlayan İbn Arabî karşıtı müfrit, kaba-softa Sünnilik anlayışı ile mücadele ediyordu.

TÜRKİYE - İRAN İLİŞKİLERİNİN BİLİNMEYEN YÖNLERİ

Anadolu'yu 200 Yıl İranlılar Yönetti

Türkiye ile İran... Son zamanlarda iki ülkenin adı 'tehlikeli oyunlar' içinde yer alsada aslında tanışıklıkları çok eskiye gidiyor. Türkiye-İran ilişkilerinin tarihî arka planını, Osmanlı diplomasi tecrübelerini, İran'ın siyaset ve kültür dünyası ile Türkiye'nin İran politikasının seyrini en yetkin isimlerden biriyle, Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç ile konuştuk. İslam Konferansına Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği Genel Sekreteri Kılıç, soğuk bir İstanbul günü İsfahan'ı, Kum'u, Necef'i, Kerbela'yı ve İran'a dair pek çok bilinmeyen ayrıntıyı anlattı. Ufuk açıcı yaklaşımlarla dolu bu doyumsuz sohbette kadim komşumuz İran'ın esrareniz dünyasına açılan kapıları objektif tespitler ve çarpıcı yorumlarla aralamayı denedik.

İran deyince ne anlamamız gerekiyor?

Anadolu insanının köken, zevk ve estetik anlayış itibarıyla İslam dünyasında kendine en yakın görebileceği halk ve kültür havzası olarak İran iklimini gösterebiliriz. Yalnız 'İran' olgusunu iyi tanımlamak lazım. Günümüzde 'İran' denildiğinde bazı sebeplerden dolayı negatif şeyler canlanıyor insanların kafasında. Öncelikle şunu bilmeliyiz: İran bir coğrafyanın adıdır, bir ırkın adı değildir. Ve o coğrafyada değişik ırklar yaşamaktadır; tıpkı Anadolu coğrafyasında olduğu gibi... Hatta İran platosunda hakim etnik unsurlardan bazıları Azeriler, Türkmenler, Halaçlar, Kaşgaylar, Horasanlılar gibi Türkî unsurlardır. Tabii tıpkı Fars etnik unsuru ve ona bağlı alt dalların aynı platoya daha çok kuzeydoğudan muhaceret yoluyla gelerek yerleşmesi gibi Türkî unsurlar da buraya

kuzeydoğu cihetinden gelmişlerdir. Yani genellikle zannedildiği gibi İran platosu Farsların ana vatanı değildir, Fars unsurların da Kavimler Göçü ile aslen Güney Afganistan ve Kuzey Hindistan platolarından indiği söylenmektedir.

Biz de İslamiyet'i İran üzerinden tanıdık, değil mi?

Evet, Türklerin İslam'a kitlesel olarak geçişleri de Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde Farsça konuşan unsurlar üzerinden olmuştur. Yani Türkler, tarihî şartlar itibarıyla İslam'ı doğrudan Araplarla değil, Fars unsurla muhatap olarak tanımışlardır. Bugün Türk dillerinde, Türkî lehçelerde dinî terminoloji Arapçadan ziyade Farsçadan kuruludur. O kadar ki, bugün İranlıların Arapça olarak kullandıkları bir dinî terminolojiyi Türkler hala Farsça kullanmaya devam etmektedirler. Mesela 'abdest' kelimesi Farsçadır. Ancak bugün İranlılar abdest değil, 'vuzu' demekte, yani kelimenin Arapçasını kullanmaktadırlar. Türkler hala 'ellerin yıkanması' anlamında abdest kelimesini kullanmaktalar.

Binaenaleyh henüz aralarında mezhebî ayrılıklar başlamadığı zamanlarda Anadolu Müslüman halkları ile İran halkları arasında tatlı bir irtibat olduğunu görmekteyiz. Zaten Farslar aslen sünni bir halk iken onları Türkler Şiileştirmiştir ki, dikkatle incelenmesi gereken bir konudur.

Dahası İran sahası üzerinde son 500 senedir Selçukîler, Safevîler, Kaçarlar gibi Türkî hanedanların yönetiminde olması bu coğrafyayı tıpkı Anadolu gibi Türklerin vatanlarından biri yapmıştır. Batıya doğru ilerleyişlerinde Anadolu'ya ulaşan Türkler buraya doğrudan Orta Asya'dan -uçığa binerek- gelmiş değildir. Uzunca bir süre İran coğrafyasında yaşamışlardır. Hatta Anadolu'ya gelen Türklerin ve de Osmanlıların kökeninin 'Orta Asya' olduğu konusunda ciddi tenkidler vardır. Bir görüşe göre Kayı boyunun çıkış yeri, bugün Kuzeydoğu İran'da Türkmenistan sınırına

yakın 'Yeke Gavuz' köyüdür. Yakın zamanda gezdim o bölgeleri. Harika bir tabiatı var. Bizim Doğu Karadeniz'e benziyor.

Anadolu-İran münasebetinde Persler dönemi çok önemli, değil mi?

Aslında Anadolu ile İran irtibatı Türkler Anadolu'ya gelmeden evvel, tarihin eski dönemlerine kadar uzanıyor. Mesela Anadolu'da büyük bir Pers hakimiyeti dönemi var. Bu dönem, Türkiye'deki arkeoloji araştırmalarında ihmal ediliyor; çünkü Osmanlı ve Selçuklu öncesinde bu topraklarda yaşayan unsurlar daha çok Grek unsurlar olunca, araştırmalarda ortaya çıkan her şey onlara mal ediliyor. Oysa Grek'ten evvel Hitit vardı, Bizans vardı. Nedense Grekler burayı anavatanı olarak görmekte. Siyonist felsefenin Kudüs'ü kutsallaştırması, "Kudüs'süz bir Yahudilik düşünülemez" noktasına gelmesi gibi Anadolu'yu aşırı takdis eden bir Helen milliyetçiliği var ve Türkiye'deki arkeolojik buluntularda her şeyin Yunan'a mal edilmesi, Grek unsurun haricinde bulunan şeyler olursa üstünün kapatılması gibi bir Helen hegemonyası görülüyor.

Elimizde Pers hakimiyeti dönemine ait kalıntılar var mı?

Elbette. Bugün çok iyi biliyoruz ki Çanak-kale'de Zerdüş mabedi kalıntıları, Küçükçekmece'nin ilerisinde yine Daryüs adına bazı eski Pers yazıları, Foça yakınlarında ve Gaziantep İslahiye taraflarında Pers dönemine ait bazı kalıntılar bulunmuştur. Yani Anadolu'da iki asır süren bir Pers egemenliği dönemi bulunmakta. Dolayısıyla Anadolu ile İran irtibatı İslam öncesine dayanır.

Hızlı bir geçiş olacak ama çok tartışılan Osmanlı-Safevi ilişkileri hakkında ne demek istersiniz?

Siyasî tarihte bireysel ihtiraslar ve hül-

**Şah İsmail
Osmanoğullarıyla
dalaşmak, onları hidayete
çağırarak yerine kendi işine
baksaydı ve eğer tebliğ
yapacaksa Osmanlı gibi
'küffar'a karşı yapsaydı çok
daha iyi olurdu. Zaten onun
bu türden zulümlerine
ortak olmak istemeyen bazı
Şii alimler dahi yanından
kaçarak uzaklara, mesela
Hind'e hicret etmişlerdir.
Şeyh Sa'di şöyle der: "İki
Sultan koskaca dünyaya
sığamaz; ama yüz derviş
bir seccadeye sığar."**

1989'da vefat eden İran İslam Devrimi'nin öncüsü Ayetullah Humeyni, Şia ile Sünni dünya arasındaki yakınlığı sağlayan bir köprü gibiydi.

yalar çok önemli bir yer tutar. Şah İsmail Sünnî çıkışlı bir tasavvuf ocağında yetişmiş, bilahere çevresinde kendisine bağlı insanlar oluşmuş, ama zamanla şeyhlikle şahlığı birbirine karıştırmaya başlamış biridir. Buna mukabil biraz da Mehdiçi bir yaklaşımla "Ben hem şeyhim, hem de şahım; herkes bana tâbi olmalı" gibi bir hülyanın peşinden gider. Bu anlayışla hareket ederek Osmanlı sultanını en büyük rakip olarak görür. Onu küçümseyen davranışlarda bulunup "Gel bana tâbi ol" dercesine dâîlerini Anadolu'ya göndererek adam devşirmeye başlar. Oysa o esnada Osmanlı Batı'ya doğru ilerlemek istemektedir.

Burada siyasî bir soru sormak istiyorum: Şah İsmail ile Portekizlilerin irtibatı nedir?

Şah İsmail'in Portekiz Katolik dünyasıyla çok yakın bir irtibatının olduğunu görmekteyiz. Yazışmalar var. Çünkü güneyde deniz yolları hakimiyeti Portekizlilerin elinde. Şah İsmail, Portekiz'in ve diğer Katolik dünyanın siyasî desteği ve kıskırtmasıyla -tıpkı bugünkü senaryolar gibi- Avrupa'ya yönelik Osmanlı tehdidini kırmak, dikkatini Doğu'ya çekerek enerjisini dağıtmak için kullanılmış da olabilir.

Şah İsmail olayı hala çözemediğim bir muammadır: Hatâî mahlasıyla yazdığı şiirleri derin bir irfan mahsulü olup büyük bir zevkle okurum. Bu şiirleri yazan kişinin bir gecede Tebriz'de binlerce âlimi kılıçtan geçirdiğini okuduğumda şunu düşündüm: O şiirleri yazan bunu yapamaz, bunu yapan onları yazamaz!

Şah İsmail Osmanoğullarıyla dalaşmak, onları hidayete çağırarak yerine kendi işine baksaydı ve eğer tebliğ yapacaksa Osmanlı gibi 'küffar'a karşı yapsaydı çok daha iyi olurdu. Zaten onun bu türden zulümlerine ortak olmak istemeyen bazı Şii alimler dahi yanından kaçarak uzaklara, mesela Hind'e hicret etmişlerdir. Şeyh Sa'di şöyle der: "İki Sultan koskaca dünyaya sığamaz; ama yüz derviş bir seccadeye sığar."

Osmanlı'nın Oniki İmam'a bakışı nasıldı?

Peygamber Efendimizin (sas) Medine'de kabrini ziyaret edip kuşak yazılarına baktığınızda oralarda çok güzel ayet ve hadisler bulunmakla beraber Oniki İmam'ın isimlerinin de yer aldığını görürsünüz. Bunu oraya Osmanlı yazmıştır, İran uleması değil! Bugün Vahhabî bazı Araplar "Bu ne arıyor burada?" diyorlar. Çünkü Oniki İmam inancı her Sünnî toplulukta yoktur. Osmanlı Sünnidir ama Oniki İmamı bir İmamî ya da Caferî gibi itikat düzeyinde olmasa da 'Hâdî', yani hidayet veren rehberler düzeyinde, 'veliyullah' ve Âl-i Resul olarak gördüğünden hürmeten isimlerini yazmıştır. Buralar Osmanlı idaresindeyken Kerbela ve Necef'e en büyük yatırımları yine Osmanlı yapmıştır.

Bu açıdan siyasî çekişmeler bir tarafa, Osmanlı kültürü ile İran coğrafyası ve kültürü münasebeti zannedildiğinden büyüktür. Hatta siyasîler çatışırken dahi kültürel anlamda irtibatın kopmadığını görmekteyiz. Anadolu'da pek çok tarihi kabristanda 'İsfahanî', 'Tebrîzî', 'Şîrazî' künyeli zevatın mezar taşlarına denk gelirsiniz. Fatih, Yavuz Tebriz'den yüzlerce alim ve sanatkâr İstanbul'a getirtmişlerdir. En ilginç de Yavuz'un şiirleri Farsça iken Şah İsmail'in şiirlerinin Türkçe olması. Siyasî rakipler ama kültürde kardeşler...

Daha sonraki dönemlerde siyasî alanda mesela Nadir Şah'ın bir projesi vardı ki eğer ona Osmanlı uleması olumlu cevap verseydi bugün tek devlet, iki millet olacaktık.

'Beşinci mezhep' projesi değil mi hocam?

Evet, Nadir Şah Osmanlı'ya gönderdiği mektupta şöyle diyor: "Sizin ulemanız, Caferîliği beşinci mezhep olarak kabul etsin, ben sultanlıktan vazgeçiyorum. Tek bir sultanın idaresinde tek bir devlet olacağız." Lakin bu teklifin, dönemin Osmanlı ulemasının "Biz Caferîleri beşinci mezhep olarak kabul edemeyiz" yaklaşımından dolayı reddedildiği biliniyor.

Yeri gelmişken bir anekdotu da naklediyim: Görüşmeler sırasında Türk heyetinin başında meşhur Koca Ragıb Paşa var, Tahkik ve Tefvik isimli kitabında anlatıyor. İki taraf bir masaya oturmuşlar (bu arada iki tarafın da etnik olarak Türk olduğunun altını çizmek isterim). Ragıb Paşa söze şöyle başlamış: "...Biz ki büyük arif Muhyiddin-i Arabî'nin eş-Şeceretü'n-Nu'mâniye isimli kitabında daha kurulmadan evvel kurulacağını tebşir ettiği Devlet-i Aliyye'nin mensuplarıyız. Peki ya siz kimsüz?" Bunun arkasında bir tür küçümseme, yani "Sen nereye dayanıyorsun, senin kaynağın neresi, meşruiyeti nereden alıyorsun?" gibi bir sorgulama anlamı vardır.

Teklif hakkında siz ne düşünüyorsunuz?

Ben şahsen teklifi biraz daha inceleyelim ki kanaatindeyim. Kültürel olarak bu kadar yakın halklar için bir İslam birliği oluşturulması adına iyi bir fırsattı. Sünnî meşihatla Caferiyenin de bir masada temsil edilmesinin bugün ülkemizdeki Alevî-Sünnî ve global anlamda Sünnî-Şia etkileşimi açısından çok önemli bir rolü olurdu diye düşünüyorum. Şu anda makas, Sünnî irfansızlar ile Şii irfansızların elinde. Makas gittikçe açılmakta ve bazı dış güçler de bunu büyük bir keyifle desteklemektedir! Oysa size çok ilginç bir şey söyleyeyim: Kurtuluş Savaşı esnasında büyük Şii mercii Şehid Müderris "Müslümanların halifesi ve yurdu işgal ediliyor, onları İngilizlere karşı müdafaa etmek her Müslümanın üzerine vaciptir" fetvası vererek bağlılarından müteşekkil bir ordu kurup Bağdat'a yürümek istemiştir. Bakınız birlik fikrine!

İran deyince akla gelen iki unsur var: Sünnilik ve Şiilik. Bunların tasavvufî dünyadaki yansımaları nelerdir?

Tasavvuf kültürümüzde Sünnî ve Şii unsurların çok güzel bir sentezinin yakalandığını görüyoruz. Hz. Ali'nin ve Ehl-i Beyt'in üstünlüğü vurgulanır tasavvufta. Bununla

beraber Ehl-i Beyt'ten olmayan ashab ve ilk üç halife de kabul edilir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi anılır, şehit edenler hiçbir zaman haklı bulunmaz ve Emevi ailesi bu muhitte hüsnükabul görmez. Osmanlı'nın ilk ve orta dönemlerinde bazı farklı görüşler arasında çok keskin olmayan tatlı geçişler olduğunu, tahammül olduğunu görüyoruz. Sünni Şiaya, Şia Sünniye tahammül edebiliyordu. Ama daha geç dönemlerde Şia tarafından ilk üç sahabeye hakaret ve küfre varan yakışık almayan

Tarihteki bu açılmalar, maalesef her iki halka da ağır darbe vurmuştur. Günümüzde de böyle bir tehlike hissetmekteyim. Bazı dış mihrakların bir taşla iki kuş vuralım hesabına kurban gidecek bir Sünni-Şii ihtilafı yaratılmaya çalışılıyor. Mamafih Peygamber Efendimizin (sas) kıyamet alametlerine dair hadisleri arasında da yer alır bu. "İki büyük Müslüman taife birbirlerini kırmadıkça kıyamet kopmayacak" sözü hafazanallah bizi derin kaygılara götürmekte. "Sünniyim" diyenlerin ham-softa-

Biz, Çaldıran Savaşı'nda bile birbirlerinin çadırlarını ziyaret edip sitar eşliğinde şiirlerini söyleyen şairlerdik. Esasen uluslararası planda İran'a karşı olan unsurlar çok üst bir gözle bakıldığında Türkiye'ye de karşıdılar.

sözlerin dile getirilmesi, Sünnilerin de Şi-ayü tekfire varan ifadeleriyle beraber bugün makas çok fazla açılmış durumda. Maalesef son dönemde açılan makas birilerinin de işine geliyor. Bu çok acı bir durum. Özellikle ilim ve kültür seviyesinin düşük olduğu Hindistan, Pakistan, Afganistan, Irak ve Yemen gibi bu iki mezhebin beraber yaşadığı toplumlarda maalesef çok nahoş şeyler olmakta.

Tasavvufun Sünniliğin ve Şiiliğin bazı unsurlarını birleştiren yaklaşımı zaman içinde kantarın topuzunun bir tarafa kaçmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle 19. yüzyılda bir taraftan bazı medrese ehlinde, öbür taraftan bazı Bektaşilerde ve bazı Alevi ocaklarında ölçü şaşmıştır. Kalkandelen'de Bektaşî Babasının atıyla camiye girerek secdede olan cemaate, "Allah'ı domalarak yerde mi arıyorsunuz bre gafiller" diye hakaret etmesi, peşinden oluşan nahoş tepkilerin muharrik-i evveli (harekete geçiricisi) olmuştur. Oysa bu dönemden evvel Eyüp Camii'nin imamının Karyağdı Baba Bektaşî Dergahı'nın şeyhi olduğunu görürüz. Yani makas zaman zaman daralmış, zaman zaman açılmıştır.

lık düzeyine çıkan irfandan uzak Sünnilik anlayışı, "Şiiyim" diyenlerin de salt Sünni karşıtı olmak tezi üzerinde var olmaları ve aynı düzeyde irfansız bir Şiilik halinde olması, maalesef kavgaya doğru gidişin bazı işaretleri.

İran'da görevli bir diplomat ve kültür adamı olarak bugünkü ilişkileri nasıl değerlendirirsiniz?

Günümüzde Türkiye-İran münasebetleri daha çok politik bir yaklaşıma hapsolmuş vaziyette. Ben bunun tehlikelerini görmekteyim. Halkların kardeşliği ile kültürün sürekliliği ve etkileşimine inanan biz ilim adamları, olaya daha soğukkanlı bakmaya çalışmaktayız. Biz, Çaldıran Savaşı'nda bile birbirlerinin çadırlarını ziyaret edip sitar eşliğinde şiirlerini söyleyen şairlerdik.

Esasen uluslararası planda İran'a karşı olan unsurlar çok üst bir gözle bakıldığında Türkiye'ye de karşıdılar. Zannedilmesin ki İran'a karşı olanlar Türkiye'ye dosttur. Malumunuz, Saddam İran'a belirli hesaplar doğrultusunda saldırtılmış ama İran'ı yenmesi de, ona yenilmesi de bir türlü is-

tenmemiş ve bu şekilde sekiz yıl her iki taraftan beyin kadroları ve gençler birbirine kırdırılmıştır.

Ya Humeyni dönemi...

Bana göre Ayetullah Humeyni meselelere bakışı ve verdiği fetvalarla Sünniler ile Şiiler arasında köprü vazifesi görebilecek biriydi. Mesela Hac'da ve başka yerlerde Sünni (hatta Vahhabi) imamın arkasından namaz kılmak caizdir, ezanda 'Aliyyen Veliyyullah' ilavesi okunması şart değildir gibi fetvaları önemliydi. Bence çok manidar bir diğer fetvası da şudur: Tıpkı Halepçe'de olduğu gibi, üzerlerine kimyasal bomba atan Irak ordusuna karşı benzer şekilde misilleme yapmayı teklif eden İran Genelkurmay Başkanı'na cevabı şu olmuştur: "Hayır, tamamıyla ölse de biz böyle masumları da öldüren kitlesel imha silahı kullanamayız. Bu caiz değildir."

Kendisi tasavvuf büyüklerinden etkilenmiş biriydi. Belki Türkler bilmiyorlar ama medresede hocalık yaptığı yıllarda tam 30 küsur sene hangi kitabı okuttu biliyor musunuz? Osmanlı şeyhülislamı Molla Fenari'nin yüksek metafizik kitabı Misbahül-Üns'ü. Bu kitap üzerine talikatı var. Bizim ilahiyatçılarımız dahi Molla Fenari'nin bu kitabından haberdar değillerdir. Maalesef biz Sünniler onun bu konumunu hakkıyla takdir edemedik ve bu fırsat kaçıttı. Hatta -beni mazur görsünler- bugün İranlılar dahi onun perpektifini anlayabilmiş değiller. Sağlığında yapmakta olduğu Kur'an tefsiri derslerini "Bir şey anlamıyoruz" diyerek kestirmişlerdi. Hatta bazı müfrid Şia alimleri daha da ileri giderek onu sünni ve sufi ajanı olmakla itham etmişlerdi. Şiirleri yayınlanınca Kum karıştı. Bir şiirinde şöyle diyor: "Bıktım soğuk medrese duvarlarından / Şarap sunulan meyhaneye arıyorum."

Onun vefatından sonra çok şey değişti mi?

Şimdi "İran'ın İran'dan başka dostu yok",

"Her şey İran için, İran'a göre ve İran tarafından", "Bir İranlı bütün dünyaya bedeldir" gibi sloganlar revaçta. Aslında İran'ın 'ruşen-fıkr' denilen, vizyonu açık aydınları var. Bugün İran'ın vizyonunun daralmasına sebep, daha düz mantık kullanan ve taşralı diyebileceğim bazı yöneticileri ve ulemasıdır.

Sünniler de aynı değil mi? Maalesef böyleleri sığ düşünceli ulemanın da en büyük emeli bütün dünyayı Şii veyahut Vahhabi yaparak bütün sorunları halletmektir. Üstelik bunu 'küffar'a karşı yapmak yerine dünyanın muhtelif yerlerinde aslen Sünni olan bazı bölgelerin insanlarını Şiileştirmek üzere yapıyor olmaları ciddi bazı sorunlar doğurmaktadır. Bu tür tavırlar Sünni dünyada bazı refleksler gelişmesine sebep oluyor.

Siyaset ile ulema arasında kuvvetli bir ilişki var anladığımız kadarıyla.

Kesinlikle. Genel anlamda Şiada, özel anlamda İran'da siyaset ve ulema irtibatını iyi okumamız gerekiyor. Çünkü orada Türkiye

ve Sünni dünyada olduğu gibi değildir bu irtibat. Şia uleması müstakildir. Özellikle merci-i taklid düzeyine çıkmış olanları halktan ve bağlularından ‘humus’ denilen yüksek meblağda bir maddi katkı aldıkları için bazı ayetullahların bütçeleri Afrika’da ki kimi küçük ülkelerin bütçelerinden bile fazladır. Bu ulema, maddî imkânlarla kendi zihniyetleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaktadır. Bazısı bu serveti yukarıda temas ettiğim faaliyetlerde kullanırken, bazısı hiç böyle işlere tenezzül etmeden daha ulvî işlerde kullanırlar. Mesela Aye-tullah Mar’âşi Necefî kendisini tamamen elyazması kitap toplamaya hasretmiş, bütün hayat ve servetini kitaplara harcamıştır. Bugün Süleymaniye Kütüphanesi’nden sonra İslam dünyasının en büyük yazma eser koleksiyonu Mar’âşi Necefî Kütüphanesi’nde bu şekilde meydana gelmiştir.

Bütün bunlardan sonra sizce nasıl bir yol izlenmeli?

Bugün bütün dünya birleşmeye doğru adım

atarken, bunun zeminini ararken İslam dünyasının mezheplerini din haline getirip ihtilaf yolları araması çok üzücüdür. Hatta insanlığın global manada ortak sorunları üzerine dinler arası diyaloglar dahi yapılabilirken iki Müslüman mezhebin diyalog çalışmaları yapmamalarını anlayamıyorum. Tabii bunun için yüksek irfan seviyesine çıkmış hakikat ehli ulemaya ihtiyaç var. Bu da herhalde yine tasavvufun başına kalacak gibi görünüyor. Unutmayın ki Birleşmiş Milletler’in ana mottosu olarak bir İslam arifinin, Şeyh Sadî’nin şu sözü seçilmiş ve de binanın girişine asılmıştır: “Benî adem âza-yı yek digerend”, yani “İnsanoğulları birbirlerinin uzvu gibidirler.” Bir şu evrenselliğe bakınız, bir de birbirlerinin camilerine intihar saldırısı düzenleyenlerin seviyesine. İslam dünyası başkasına suç atma kolaylığına fena alıştı. Önce kendisini düzeltsin, sonra bütün işlerin düzeldiğini göreceksiniz. “Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için değil” diyen Mevlanalara ihtiyaç had safhada.

Mevlana, Şems Öncesinde de Meşhur Bir Şeyhti

ralık ayı denilince Hz. Mevlana ve Şeb-i Arus törenleri akla geliyor. Mevlana ve Mevlevilik üzerine tebliğler sunuluyor, kitaplar neşrediliyor, siyasilerin de seyri- ne katıldığı Mevlevi ayinleri icra ediliyor. Başta Konya'da olmak üzere bütün Türkiye'de, hatta yurt dışında Mevlana'yı anlama yönünde bir harekete şahit oluyoruz. Şiir kitapları özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde kapış kapış gidiyor. Mevlana giderek küresel sınırları zorluyor. Bu büyük ilginin sebepleri kadar, neden başka bir sufinin değil de Mevlana'nın bu alaya mazhar olduğunu tasavvuf felsefesi alanında ülkemizin önde gelen otoritelerinden, Derin Tarih Danışma Kurulu Üyesi Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç'a sorduk. Aldığımız cevap hakikaten 'derinden' bir sesle karşı karşıya olduğumuzu gösterdi. Kafanızdaki pek çok soruya cevap bulabileceğiniz bu söyleyişi ilgiyle okuyacağınızdan eminiz. DT

Mevlana'yı hem Türkiye'de, hem dünyada bu kadar popüler yapan özelliği nedir?

Bir düşünürü evrensel kılan özellikler neyse Mevlana'da da var olan tam olarak budur. Bu özellikleri sayesinde hem ülke içinde, hem dışında, hem Müslümanlar, hem de gayrimüslimler arasında, Doğu'da ve Batı'da bilinen, tanınan ve okunan bir kişi haline geliyor. Aslında sebebi gayet açık: Mevlana'nın ele almış olduğu ve açtığı konular sınırlı, mahalli, muvakkat değil; âlemşümül, yani evrensel, insanî, çok beşerî konular. Bu hususlar Mevlana'yı yakalamak noktasından büyük önem arz ediyor. Tabii ki son yıllarda Mevlana'nın edebî manada da şanslı bir ele düşmesi; şiirlerinin, özellikle İngilizce konuşan dünyada daha da popüler olmasını sağlamıştır.

Nicholson'u mu kastediyorsunuz?

Hayır, bildiğiniz gibi Reynold A. Nicholson

yüzyılın başında Mesnevi'yi tercüme ettiği zaman Mevlana o kadar meşhur olmamıştı. Neden? Çünkü Nicholson motomot, yani harfi harfine bir tercüme yaptı. Bu, manayı tam olarak nakleden bir tercümeydi. Aslına sadıktı ama çok zevkli tercümeleler değildi. Yıllar sonra Amerika'ya Seylan taraflarından gelmiş bir zatın evinde yetişmiş ve tamamen zahidâne bir yaşayış içerisinde bir sufi olan şair Coleman Barks Mevlana'yı tercüme etti.

Zamanında nasıl şair A. Kadir, Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercümelerinden uyarlama yaparak Mevlana'ya Türkçe bir şiir söyleyişi kazandırmış ve bu sayede Mevlana'yı popüler kılmışsa, aynı şekilde Coleman Barks da çevirileriyle Hz. Mevlana'nın Batı'da ve özellikle Amerika'da şöhrete ulaşmasına sebep olmuştur. Coleman Barks çok mükemmel Farsça bilen biri değil, hatta hiç bilmediği bile söyleniyor. Ama şiirsellik anlamında onu o kadar güzel ifade ediyor ki, Mevlana'yı okuyan her Batılı, her Amerikalı şiirlerde kendisinden bir şeyler hissedebiliyor.

Bunun iki sebebi var: Biri Hz. Mevlana'nın zaten mevzu itibarıyla evrensellik noktalarını yakalamış olması, ikincisi de yetenekli bir şairin elinde -şiirlerinin tamamı olmasa bile- önemli bazı şiirlerinin İngilizceye uyarlanmış olması.

Peki Mevlana'yı tasavvuf tarihi içerisinde bir yere yerleştirmek istersek farklılığını, özgünlüğünü nerede aramak icap eder?

Her şeyden evvel tasavvuf tarihi, bir düşünce ve inanç tarihi olarak okunmalı. Sosyolojik ve tarihî boyutu, tasavvufun ikincil yönüdür. Tasavvuf her şeyden evvel bir düşünce akımıdır. Bir din felsefesidir. Tasavvuf denilen bu 'İslam felsefesi' ve yorumunda esas hedefler dikeydir. Yani kişinin hayatına anlam kazandırması, yeryüzüne gelmesinin sebebini bulmasıdır. Bu anlamlandırma, insanın yaratılış sebeplerini araştırmak yoluyla bir bilinç ve idrak yükselmesi neticesinde ölmeden evvel kendi

kaynağını idrak etmesi ve onun neticesinde aydınlanması ile özellikle Batı düşüncesinde çok önemli yeri olan hüznün, keder, kaygı gibi karanlık âlemden aydınlık aleme doğru geçmesidir.

Her şeyden evvel Henry Corbin'in tabiriyle bir tür 'sofyaloji' (*sophialogia*), yani hikmet bilimiyle karşı karşıyayız. Bu açıdan içerisinde dereceler bulunmakta. Bu dereceler zaman zaman birbirine sırt dönmüş şekilde tezahür etmekle beraber, bazen de tek bir sufi şahsiyetin hayatındaki tekâmülde de görülebilmektedir. Bu tekâmül, sufi şahsiyet hayatının bir döneminde tasavvuf içerisindeki şu yaklaşımlara sahipken orta yaşlarda şu görüşlerde ve âhir ömründe şu görüşlerde, diye ifade edilir.

TASAVVUFUN HALLERİ

Bu 'yaklaşımlar'ın neler olduğunu açıklayalım mı?

Tasavvuf bilimciler tasavvufu tarif ederken "Bin tane tarif getirmek mümkün" demişler. Hatta "Her bir sufi adedince tasavvuf tarifi vardır" denilir. Klasik metinlerde *tarik-i şuttar* ve *tarik-i ahyar* diye tasavvuf meşreplerinden söz edilir.

Tarik-i ahyar daha çok başlangıçta ve tasavvuf yolunda yeni ilerleyen kimselerde görülen bir haldir. Ne tür bir hal bu? Kurallara, normlara riayet ederek ve ibadetlere fazla asılarak, perhizlerle, yani nefisle cihad ederek, riyazeti ve zühdü esas alarak, bedeni yorarak, bazı şeylerden eli ayağı çekerek yaşama halidir. Yalnız haramlardan değil, helallerden dahi elini çekerek, mesele "Hiç evlenmeyeceğim" demekten tutun da "Hiç et yemeyeceğim" diye karar alması gibi... Hatta "Ömrüm boyunca sırtımı dayayarak hiçbir yerde uyumayacağım" ya da insanlarla görüşmeme, ağzına taş koyarak söz orucu tutma veyahut dağlarda bayırlarda gezme kararı alanlar bile vardır. Bunlar ne şeriatta, ne de tarikatta vardır. Bireysel tercihleridir onların. Mamafih hal transferi

mümkün olamayacağı için bireysel haller olarak onu yaşayan kişi sıyrıla baş başa kalmıştır.

Peki ikinci yol hangisi?

Diğer yol olan ahyar daha çok zühd esastır, nefsi dizginleyerek ruhun açığa çıkmasıyla özgürleşmesini sağlayan, insanın kendine hâkim olmasını getiren yöntemlerdir. Çileler, riyazetler, perhizlerle dolu bir zahitlik yoludur. Arifler derler ki: “Bu yol çok güzeldir, lazımdır, lakin tehlikeli bir yoldur”. Zira bir müddet sonra kişide “Bak kimsenin yapmadığı şeyler yapıyorum, herkes yemesinde içmesinde ama ben yemiyorum. Bak ben fakirim” gibi düşünceler uyanmakta. Melamet ve şuttar yolundan gelenler derler ki, “Bu yol nefste zamanla sıkıntılar oluşturabiliyor ve gerçek niyet ancak kapalı kapılar ardında açığa çıkabiliyor”. Mesela insanların arasındayken yemiyor ancak kapalı kapılar ardında “Şu kebabı yeseydim keşke” diyor. Yani yemesinin sebebi “karızmam çizilir, imajım bozulur” türünden gerekçeler oluyor. Bunların hepsi tasavvufta birer problem olarak gözüktür. Şuttar yolundan gidenler diyorlar ki: “Nefsi ne kadar dizginlemeye çalışırsan çalış, zeytinyağı gibidir, üste çıkar.” Nereden bastırırsan başka yerden çıkar, bunu adam etmek çok zor. Nefsi öldürmek mümkün değilse onu serbest bırak, alsın başını gitsin, denilmiyor ama mümkün olduğu kadar şeriatın söylediği şeylerle yetin, zina yapma, belirli oruçlarını tut ama aşırıya kaçma, her şeyin alt limitini yap deniliyor. Bunun üstündeyse ‘aşk-ı cezbe’ dediğimiz kanalı açtığın zaman (“Aşk o kadar lezzetli bir şeydir ki, cima lezzetinin üstündedir” diye sözler var) o hal ona hâkim olur zaten.

Şimdi bu bazen kişinin hayatının başlangıç ve sonlarında görülebiliyor, bazen kişi iki yoldan yalnızca biriyle yoluna devam edebiliyor. Mesela ahyar’la başlıyor, onunla devam ediyor ya da zahidlikle başlıyor, ölünceye kadar zahid...

İyice merak ettik: Anlattıklarınız ışığında nasıl bir Mevlana portresiyle karşı karşıyayız?

Bir kere Hz. Mevlana’nın hayatında babasının aynı zamanda bir alim olması kompozisyonu çok önemlidir. Tasavvuf ama medreseyle beraber bir tasavvuf. Çünkü tasavvuf, medreselerde öğretilmekte olan alet ilimlerinin yalnızca bir araç olduğunu gösterir ve der ki: “Ey şakirt, sana Arapça, fıkıh, hadis, usûl, mantık öğretiyoruz ama bil ki bunlar gaye değil, senin esas hedefin ‘rıza-yı Bari’ye ulaşmaktır.” Alacağın ders kendini tanıma (*men aref*) dersidir.

Bu kompozisyon ve terkip iyi muhafaza edildiğinde İslam düşünce tarihinde muhteşem sentezler ortaya çıkmıştır. Ancak dengenin taraflardan birinin leh veya aleyhine dönmesi neticesinde omurgada kırılmalar meydana gelmiştir.

NEDEN SEMA EDİYORDU?

Sabırsızlığımızı bağışlayın ama Hz. Mevlana örneğine gelirse bizi nasıl bir manzaranın beklediğini merak ediyoruz.

Mevlana hayatının ilk yıllarında medresede ders veren bir alim olan babası Molla Hüda-vendigâr’dan ders almıştır. Bu demektir ki, Mevlana, bugünkü gibi maneviyatın dışlandığı, dinî ilimlerin kümülatif olarak ele alındığı, sadece ve sadece ‘din demek fıkıh (hukuk) demektir’ anlayışının bulunmadığı bir ortam olan ve bir tür din felsefesinin, dinin te’vil ve tefsirlerinin şiirle, edebiyatla yapıldığı bir medrese ortamında yetişmiştir. Babası bir medrese alimidir ama aynı zamanda da tasavvuf önderlerinden Necmüddin-i Kübra (vefatı: 1221) geleneğine bağlı bir alimdir.

Hz. Mevlana’nın hayatında 3 ayrı dönem vardır: Birinci dönemde babasıyla; babası vefat ettiği zaman sadece 24 yaşındadır. İkinci olarak babasının talebesi Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizî’ye nakli

dönemi vardır. Üçüncü dönemi ise Şems-i Tebrizî ile başlayan dönemdir.

İşte bu 3 dönem, aslında Hz. Mevlana'nın hayatında bir bakıma kronolojik, bir bakıma da düşünsel dönüm noktalarıdır. O mihenk, kilometre taşları olan yerlerde birer dönüşüm yaşamıştır.

Şems dönemi keskin bir farklılaşmayı da beraberinde getiriyor. Daha önce yaşadığı "Âlimsin, medrese hocasısin, şeyhsin, halifesin, müridlerin var, yürüdüğün zaman peşinden 500 kişi geliyor" dönemidir.

Bunlar güzel şeylerdir ama aşk ehlini bir yerden sonra sıklığa başlar. Yani Hz. Mevlana, Şems ile tanıştığı zaman, çoğunlukla gösterilmeye çalışıldığı gibi basit bir medrese hocası değil, binlerce müridi olan meşhur bir şeyhi zaten. O makamdaydı ama Şems'te gördüğü 'terk-i terk makamı' onu cezbe etmişti. Makamdan makama bir değişim yaşamıştı ama önceden de tasavvufun içindeydi.

Yani tasavvuf dışından içine doğru değil, doğrudan tasavvufun dereceleri içinde meydana gelen bir dönüşüm mü söz konusu oldu Mevlana'da?

Evet, tasavvufun içinde meydana gelen bir dönüşümdü bu ama ileri derecede bir dönüşümdü. Bu dönemde kalender, melamet neşve ve zevklerini tatmaya başlayan Mevlana artık tacı, sarığı, tespihi, takkeyi bir kenara atan ve yanıp yakınan biri haline geliyor. Yeniden 'mürid' oluyor ama başka bir 'mürid'... Önceki Mevlana "Ağır ol molla desinler" duruşunda, "Cezbene dahi hakim ol, çünkü aynı zamanda toplumsal bir kişiliksin" anlayışındadır. Tabii bir yerden sonra ne ağırlık tanıyor, ne de toplumu umursuyor. Mevlana'da laubalilik, lakaytlık, yani kayıtlardan azade olmak gibi anlayışlar fızizlenmeye başlıyor.

Zaten Şems ile mülakatından sonra Mevlana'da apayrı bir tat oluşuyor. Semaya kalkmaya başlaması da bu devresine rastlar. Ama bunu da doğru anlamak gerekir.

Mevlana'nın sema etmesi kendiliğindedir. "Hadi bu akşam sema törenimiz var" deyip dönmeye başlamıyor. Bazen bir çekiç sesiyle olabiliyor bu kendinden geçiş veyahut bir aşk meclisinde Feridüddin Attar'ın şiiri okunurken ya da Şems'in bir sözü aklına geldiğinde "Allah!" diye cezbe gelip dönmeye başlayabiliyor.

Şahitlerin naklettiklerine göre Hz. Mevlana hiç durmayacakmış gibi dönermiş; 2 saat, 3 saat sürüyor belki dönüşleri.

Peki o anlarında neden başka bir şey yapmıyordu da dönmeye başlıyordu?

Bu tamamen bireysel bir tercihtir. Derler ki, cezbe haline giren kişi ya anne karnında ki gibi bir toplanma tavrıyla büzüşür veya evrensel bir hareket olan dönme hadisesini meydana getirir yahut da baş sallama şeklinde bir hareket dizisi vuku bulabilir ki, bunun örneklerini profan nitelikteki konserlerde dahi gençlerin dans hareketlerinde gözlemleyebilmekteyiz.

Binaenaleyh Şems'in, Mevlana'nın kendisinin dahi bilmediği ama sahip olduğu sırları açığa çıkarmakta bir mürşid vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz.

Ya Birçok Hayyam Var Yahut Çok Yönlü Bir Hayyam

Ebu'l-Feth Ömer b. İbrahim Hayyam (439 / 1048 - 517 / 1126) ilmî kimliği en fazla tartışılan düşünürlerden biri. Bir kere şiir alanında tıpkı bizim Yunus Emre'miz gibi ortada birden fazla Hayyam olduğu kesin. Şiirin haricindeki alanlardaysa yine ya birden fazla Hayyam var veyahut çok yönlü tek bir şahsiyetle karşı karşıyayız.

Metafizikçi, matematikçi, astronom, danışman, sufi vs. Mesela Gazzali'ye matematik öğreten, ona İbn Sina'nın İşârât kitabını okutan, Nâsır-ı Hüsrev'in arkadaşı metafizikçi Hayyam var. Bu Hayyam'ın Özgür İrade ve Determinizm (Cebr ve Beka) ve Ontoloji (Külliyat-ı Vücut) üzerine risaleleri var.

İkinci olarak Öklid geometrisi üzerine şerh yazan ve hamisi Selçuklu Sultanı Melikşah'ın isteği üzere yeni bir takvim düzenlemesi (Takvim-i Celâlî) yapan bilim adamı ve felekiyatçı Hayyam var.

Üçüncü olarak Nizamülmülk ve Sultan Sencer'in arkadaşı danışmend Hayyam var. Dördüncü olarak da Ahmed Gazzali veyahut Şems-i Tebrizi'nin veyahut Aynulkudat Hemedanî'nin müridi, Horasan melametîlerinden sufi Hayyam var. Bu vasıfların hepsi aynı kişide toplanmış da olabilir. Orta zamanlarda bu mümkün. Kendisine 3.000 küsur şiir izafe ediliyor ama sahanın uzmanları bunların ancak 178'inin ona ait olduğunu söylüyorlar. Bana göre şiirleri melamet ve rind mektebine mensub sufiyane şiirler. Bu zevke sahip olmayan bu şiirleri söyleyemez. Bu tarz şiirlerde zaman içerisindeki anlam kaydırılmasıysa bir "bahs-i tavil". Özellikle şarap ve mestlik halleri anlamı kolayca taşınmaya müsait

bir sembolizm verir. Biz bu konuyu Sufi ve Şiir isimli kitabımızda inceledik.

Bu cinsten tasavvufî-melametî anlamların tarihî süreçte kaymaya başlamasıyla artık Hayyam gibi sufilerin “Hakîkat Şarabı”, Ferid Kam’ın tabiriyle Kıbrıs Kumandarya yahut Sakız mastikasında, “Ezelî Güzellik” de dilberlerin işveli edasında aranır olacaktır. Elest bezminde dost ile hem-sohbetin lezzetinden sekrân olanların istilâhatı Kağıt-hâne sırtlarında yapılan içki meclislerinin mezesi olacaktır. Kalın kafalı, anlayışsız, kaba “Zâhid” ve “Sofu” tiplmesine rakîb olarak sunulan muhabbet ehli, ince zevkli, hoşgörülü “Sûfî” ve “Derviş” tipleri yavaş yavaş lâkaydîlere, rindlere, harabâtîlere, şâribü’l-leyl ve’n-nehâr’lara dönüşecektir. Zaten genel anlamıyla tasavvufa ve özel anlamıyla tasavvufî şiirlerdeki sembolizme yönelik zâhir ehlinin tenkidleri de işte bu noktada başlayacaktır. Mevlana’nın “Bilmeyenin yanında çok fazla şaraptan bahsetme, onun aklı üzüm suyuna gider” uyarısını anlayan kalmayacak ve günümüzde “Hayyam” bir meyhane adı olacak, bir şarap firması promosyon paketinde Hay-

yam Şiirleri CD’si verecektir. Gelin tarihçi Beyhakî’nin Ömer Hayyam’ın vefat anını naklettiği şu sözlere bir göz atalım ve nasıl bir Hayyam’la karşı karşıyayız, kararı siz verin:

“Hacdan Nişabur’a dönmüştü. İbn Sina’nın Şifâ kitabının İlahiyat bahsini okuyordu. Tam Vahdet ve Kesret konularına gelmişti (bir şeyler hissetti ki) namaz kılmak ve son sözlerini söylemek için durdu. Öğle namazını kıldı. Sonra yakınlarına ve dostlarına vasiyetlerini söyledi. Akşam namazına kadar hiçbir şey yemedi, içmedi. Sonra namaza kalktı. Secdede; ‘Ey Allah’ım, istidadım müsaade ettiği kadarıyla seni tanıdım. Seni tanımaya giden yolu bildiğim için lutfen beni affet!’ dedi ve ruhunu teslim etti”... Ruhü şad olsun. Şu dörtlüğünü şerh edilecek kimse kaldı mı acaba modern zamanlarda?

Varlığının sırları saklı benden
Bir düğüm ki ne sen çözebilirsin, ne ben.
Bizimki perde arkasından yapılan dedikodu
Bir indi mi perde ne “sen” kalırsın ne
“ben”...

